

Research Paper

Exploring rural women's experience of divorce amid cultural changes in the village context; A case study of three villages in Eastern Isfahan

Zahra Maher^{1*}, Zahra Zakeri Nasrabadi², Pegah Kheirollahi³

Received: Feb. 8, 2025; Accepted: Jul. 28, 2025

ABSTRACT

Over the past decade, the divorce rate in Iran has shown a troubling upward trend, affecting not only major metropolitan areas but also rural regions. This study explores the experiences of women dealing with the phenomenon of divorce in three villages—Gishi, Qomshan, and Qaleh-Bala—located in eastern Isfahan. The research method is qualitative, employing a thematic analysis approach. Sampling was conducted purposefully, combining two techniques: extreme case sampling and snowball sampling. In total, 17 in-depth semi-structured interviews were conducted with women who were either divorced or on the verge of divorce. After transcription and conversion into text, the interviews were coded. From the initial and context-dependent themes, 27 sub-themes, 7 main themes, and one core category were extracted. The main themes of the study include: “Faulty Architecture of Marital Life,” “Lack of Lasting Intimacy and Emotional Support Between Spouses,” “Irrational Marriage Within the Framework of Undemocratic Family Decision-Making Systems,” “Marriage as a Victim of Imbalanced Attitudes Toward Relationships with the Opposite Sex,” “Erosive Social Harms Affecting Family Life in Rural Areas,” “The Historical Struggle of Rural Women Living with Husbands’ Deviant Behaviors,” and “Challenges That Intensify the Problems of the Family Institution in Rural Areas.” All these themes revolve around the central category: “Divorce as the Product of Contradictory Lives Led by Quasi-Democratic Subjects Within Traditional Structures.”

Keywords: Cultural changes, divorce, family, Quasi-democratic subject, Eastern Isfahan villages

1. Assistant Professor in Sociology, Faculty of Literature and Humanities, University of Isfahan, Isfahan, Iran
z.maher@ltr.ui.ac.ir

* Corresponding Author

2. Assistant Professor, Sociology, Payame Noor University, Tehran, Iran
z_zakeri@pnu.ac.ir

3. PhD Student, Sociology, Faculty of Literature and Humanities, University of Isfahan, Isfahan, Iran
Pegah.kheirollahi@ltr.ui.ac.ir

INTRODUCTION

The institution of the family has been experiencing profound changes and transformations over the past century, and especially in recent decades; changes that are not limited to a specific region or country and have taken on a global dimension (Constance, 1990). In Iran, with the formation of the modern nation-state and the beginning of the process of modernization and modernity, fundamental changes in the institution of the family gradually began, and gained further momentum under the influence of various factors such as urbanization, technological growth, the expansion of cyberspace, and the phenomenon of globalization.

The villages of the eastern region of Isfahan are also facing various socio-cultural issues. Among the various issues observed in this region, the challenges to the family institution are more serious than others, and the issue of divorce is one of the most obvious ones in this regard.

PURPOSE

The study aims to examine and provide a comprehensive description of the issues and vulnerabilities facing the institution of family in the villages of eastern Isfahan, and to identify the factors and underlying conditions contributing to the occurrence of divorce in these areas. The research seeks to answer the following questions: What is the experience of rural women involved in the phenomenon of divorce regarding marriage and shared life? What factors and conditions do these women consider influential in the breakdown of their marital relationships? And, based on the experiences and interpretations of rural women affected by divorce, what harms does the family institution endure, and what challenges does it face?

METHODOLOGY

This study is qualitative research based on thematic analysis. The research field includes three villages in eastern Isfahan: Gishi, Qomshan, and Qaleh-Bala. The study population consists of rural women who have experienced involvement with the phenomenon of divorce. Data collection was conducted through in-depth semi-structured interviews with women who have either separated from their husbands or are in the process of divorce. Participants were selected using two sampling methods: purposive sampling and snowball sampling. After transcribing the interviews into text, the data were analyzed using Braun and Clarke's six-phase method (2006).

FINDINGS

Following the transcription and conversion of interviews into text, and through the coding process, a total of 29 sub-themes, 7 main themes, and one overarching category were extracted from the initial descriptive and context-dependent codes. These are presented in Table 1.

Table 1. Sub-Themes, Main Themes, and Core Category of the Study

Core Category	Main Themes	Sub-Themes
Divorce: The offspring of contradictory lives led by quasi-democratic subjects within traditional structures	Faulty architecture of marital life	Hasty traditional marriages based on implicit family agreements
		Child marriage
		Lack of adequate sexual, emotional, and social maturity in couples
		Marriage as an escape from paternal authoritarianism: from the frying pan into the fire
		Dominance of materialistic views on marriage
		Domino effect of material expectations from the outset of marriage decisions
		Emotional divorce and silent living from the beginning of marriage
		Unintentional parental interference in children's married life
		Parental incompetence in dealing with the new generation
		Economic concerns as a reason for women's persistence in damaged families
	Lack of lasting intimacy and emotional support in couples Irrational marriages resulting from undemocratic family decision-making systems	Unstable emotional excitement in young couples: from passionate love to sudden detachment
		Emotional void experienced by women in marriage
		Lack of companionship and empathy from husbands
		Forced marriages arranged by parents
		Norm-breaking, impulsive, and emotional marriages among the new generation
	Marriage as a victim of imbalanced attitudes toward relationships with the opposite sex	Deep-rooted patriarchy in the fabric of married life
		Influence of media and virtual space on rural youth
		Infidelity and extramarital affairs in the village
	Erosive social harms affecting rural family life	Generational gap and parent-child tensions
		Drug addiction as a factor in the breakdown of rural family life
		Child marriage as a source of familial, educational, and cultural harm
	Historical survival of rural women amid husbands' deviant behaviors	Deep-rooted addiction in the village
		Long-standing history of extramarital relationships in the village
	Intensifying challenges to the family institution in rural areas	Lack of recreational and sports facilities for rural women
		Absence of a counseling culture, especially among rural men
		Need for educational programs and family counseling services in villages
		Necessity of aligning family formation practices with modern societal changes

Iranian Cultural Research

Abstract

CONCLUSION

The core issue facing the family institution in rural areas is the contradictory experience of modernity that rural inhabitants are undergoing. As Giddens (2017) suggests, intimate and democratic relationships are the result of the penetration of modern and democratic beliefs into social structures and the consciousness of social actors. In the context of the family, modern beliefs imply that marriage is not a compulsory arrangement imposed by biological kinship, and that separation, divorce, and diversity in sexual relationships are not considered abnormal. Each separation signifies a voluntary departure from one relationship and entry into another. Therefore, when democratic beliefs are accepted within a society and internalized through the process of socialization, phenomena such as divorce may increase, while gender-discriminatory attitudes may decline.

In the studied villages, patriarchal structures still dominate, while consumerist values—typically associated with the urban middle class and industrialized societies—have become prevalent. Interviewees themselves noted that the standards for wedding ceremonies are now compared to and defined by the consumer culture of urban Isfahan. Another example of the contradictory existence of quasi-democratic subjects within traditional structures is the infiltration of modern media, such as Instagram, into village life. However, rather than enhancing normative order within the family institution, these platforms have disrupted it. Their use has not contributed to raising awareness among rural youth about the meaning of marriage or the values and norms of modern family life. Instead, they have facilitated parallel and extramarital relationships, ultimately leading to separation and family breakdown.

As Jalai-Pour (2013) has argued, the civil family model aligns more closely with the dynamics of modern life and is better equipped to manage modern crises. Key features of a civil family include emotional investment in relationships, male support for women's financial independence, mutual commitment between spouses, conscious and ongoing family formation, marriage based on the consent of the individuals involved, civil relationships grounded in trust and dialogue, and liberation from stereotypical gender roles within the household. The absence of these mechanisms in rural families has contributed to the rising divorce rates.

NOVELTY

Most existing studies have focused on the trends and transformations of divorce in Iran or the factors influencing divorce in urban settings—whether

in large cities or smaller towns. Divorce in rural areas has received significantly less attention. Moreover, the majority of these studies have employed quantitative methods. For this reason, the present research offers a meaningful step toward addressing the gaps in rural family studies and enabling scientific intervention in resolving family-related issues in rural communities.

CONFLICT OF INTEREST

No conflict of interest declared by the authors.

Iranian Cultural Research

Abstract

BIBLIOGRAPHY

- Abbasi Shavazi, M. J., & Askari Nadoushan, A. (2005). *Taghirāt-e xānevāde va kaheš-e bārvārī dar Irān; motāle'e-ye moredī ostān-e Yazd* [Family changes and fertility decline in Iran: A case study of Yazd Province]. *Journal of Social Sciences*, 11(3), 35–75. [In Persian]
- Aghajanian, A., & Thompson, V. (2013). Recent divorce trend in Iran. *Journal of Divorce & Remarriage*, 54(2), 112–125. doi: 10.1080/10502556.2012.752687
- Ahmadifar, R. (2020). Modernity and Family Changes in Rural Kurdistan (Case Study: Rural Areas of Mukerian). *The Journal of Community Development (Rural-Urban)*, 12(1), 187–214. doi: 10.22059/jrd.2020.305608.668565 [In Persian]
- Amirinezhad, M., Sadeghi, M.S., & Panaghi, L. (2021). Emotional Schemas as Mediators of the Relationship Between Parental Bonding and Marital Intimacy. *Journal of Family Research*, 17(2), 209–241. doi: 10.52547/jfr.17.2.209 [In Persian]
- Azad Armaki, T. (2016). *Taghyirāt, chālesh-hā va āyande-ye khānevāde-ye Irāni* [Changes, Challenges, and the Future of the Iranian Family]. Tehran, Iran: Tisa Publications. [In Persian]
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101. doi: 10.1191/1478088706qp063oa
- Chitsaz, M.J. (2023). *Khānevede-ye Irāni va tahavvolāt-e farhangi-ejtemā'i: tahlīl-e naslī* [Iranian family and socio-cultural transformations: A cohort analysis]. *Iranian Journal of Social Issues*, 14(1), 89–112. [In Persian]
- Comprehensive Study of East Isfahan Region. (2023). [Comprehensive socio-economic and developmental study of villages Gishi, Qomshān, and Qal'eh-Bālā in East Isfahan]. Prepared by Royesh Novin Nasir Iranian Knowledge-Based Co. Retrieved January 2025, from <https://rooyeshnovin.org/projects/...> [In Persian]
- Constance, S. (1990). The Changing Family in International Perspectiv. *Monthly Labor Review*, 113(3), 41–58.
- Durkheim, E. (2017). *Dar bāre-ye taqsim-e kār-e ejtemā'i* [The division of labor in society] (B. Parhām, Trans.). Tehran, Iran: Našr-e Markaz. (Original work published 1893) [In Persian]
- Falahi Gilan, R., Roshanfekr, P., & Pourksamayi, M. (2012). *Barrasi-ye beynnasli-ye negareš be talāq: motāle'e-i dar ostān-e Zanjān* [Intergenerational attitudes toward divorce: A study in Zanjan Province]. *Journal of Social and Cultural Strategies*, 1(2), 139–156. [In Persian]
- Ghasemi, Y., Sepidnāme, B., & Parvizi, F. (2021). *Tajrobe-ye zīsteh-ye talāq (mored-e motāle'e: zanān-e motaleqe-ye šahrestān-e Darehshahr-Ilām)* [Lived experience of divorce (Case study: Divorced women of Darehshahr County, Ilam)]. *Journal of Socio-Cultural Development Studies*, 10(3), 9–42. [In Persian]

- Giddens, A. (1999). *Tajaddod va tašaxos; Jāme'e va hoviya-t-e šaxsi dar 'asr-e jadid* [Modernity and self - Identity: Self and society in the late modern age] (N. Movafaghian, Trans.). Tehran, Iran: Nashr-e Ney. [In Persian]
- Giddens, A. (2017). *Sāxt-e jāme'e* [The constitution of society : outline of the theory of structuration] (A. Ahmadi, Trans.). Tehran, Iran: Nashr-e Elm. (Original work published 1984) [In Persian]
- Giddens, A., & Sutton, P.W. (2017). *Jāme'ešenāsi* [Sociology] (H. Naibi, Trans.; Vol. 2). Tehran, Iran: Ney. [In Persian]
- Hajarian, A. (2024). *Tahlil-e šāxes-hā-ye mo'aser bar kaheše talāq dar navāhi-ye rustāyi-ye dehestān-e hōume-ye jonūbi dar šahrestān-e Eslāmābād-e Gharb* [Analysis of indicators affecting divorce reduction in rural areas of Humeh Jonubi district in Eslamabad-e Gharb county]. *Social Work Quarterly*, 13(1), 47–56. [In Persian]
- Jafari Bayi, M., Rahmani Firuzjah, A., Forutan, Y., & Pahlevan, M. (2021). Changes in family structure from the perspective of registration statistics (Case study: Great Khorasan). *Journal of Socio-Cultural Studies of Khorasan*, 15(4), 7-46. doi: 10.22034/fakh.2021.275656.1452 [In Persian]
- Haji Shahkaram, Z., Saroukhani, B., & Aghajani Marsa, H. (2021). Change in the Semantic System of Divorce. *Women Studies*, 12(36), 135-164. doi: 10.30465/ws.2021.25383.2652 [In Persian]
- Halubanza, B., Mulenga, J., Mapoma, C.C., & Kaira, G. (2023). Exploring the factors contributing to rising divorce rates in rural and urban Zambia: the influence of phones, education and gender-based violence, *Mulungushi University Multidisciplinary Journal*, 4(1).
- Hatami, A., & Norbakhsh, S. (2019). Semantic Reconstruction of the Water Crisis in the East of Isfahan Based on Grounded Theory. *Journal of Applied Sociology*, 30(1), 123-142. doi: 10.22108/jas.2018.109357.1299 [In Persian]
- Hortaçsu, N. (2007). Family-versus couple-initiated marriages in Turkey: Similarities and differences over the family life cycle. *Asian Journal of Social Psychology*, 10(2), 103-116. doi: 10.1111/j.1467-839X.2007.00217.x
- Hosseini, S.H., Nosraty, N., & Tomraee, S. (2025). Children, Healthy Lifestyle and Media Literacy. *Journal of Cyberspace Studies*, 9(1), 1-23. doi:10.22059/jcss.2024.387609.1120
- Inglehart, R. (1994). *Tahlol-e farhangī dar jame'e-ye pishrafte-ye sanati* [Cultural Shift in Advanced Industrial Society] (M. Vatar, Trans.). Tehran, Iran: Kavir Publications. [In Persian]
- Inglehart, R., & Welzel, C. (2010). *No-sāzi, taghyīr-e farhangī va demokrāsi* [Modernization, Cultural Change, and Democracy] (Y. Ahmadi, Trans.). Tehran, Iran: Kavir Publications. [In Persian]

Iranian Cultural Research

Abstract

- Jalayipour, H. (2013). *Jāme'eshenāsi-ye Irān: Jāme'e-ye kaẓmodern* [Sociology of Iran: A pseudo-modern society]. Tehran, Iran: Nashr-e 'Elm. (Original work published 2013) [In Persian]
- Janadleh, A., & Rahnama, M. (2015). Change in Conventional Pattern of Iranian Family (Secondary Analysis of National Data). *Journal of Family Research*, 10(3), 277-296. [In Persian]
- Kazemipour, S. (2022). Tahavvolāt-e xānevāde dar Irān-e mo'āser bā ta'kid bar ezdevāj va talāq [Family transformations in contemporary Iran with emphasis on marriage and divorce]. *Journal of Deviations and Social Issues*, 2(4), 95–126. [In Persian]
- Khodabin, M., Zibaei, F., & Piriyaee, F. (2023). AI Literacy and Digital Readiness in Iranian Media. *Journal of Cyberspace Studies*, 7(2), 299-320. doi: 10.22059/jcss.2025.396155.1166
- Kuzar, L. (1999). *Pendār-e qodrat: Towse'e barresihā-ye nazari* [The power elite: The development of theoretical analyses]. In L. Kuzar & B. Rosenberg (Eds.), *Sociological Theory: A Book of Reading* (F. Ershad, Trans.; 177-192). Tehran, Iran: Ney. [In Persian]
- Masoudinia, Z., Bankipoorfard, A.H., & Gholizadeh, A. (2015). Motāle'e-ye kayfi-ye tajārob-e mardān va zanān-e ṭelāq gerefte az 'avāmel-e farhangi-ye zamīne-sāz-e ṭelāq [Qualitative Study of the Experiences of Divorced Men and Women of Cultural Factors Inducement Divorce]. *Journal of Applied Sociology*, 26(1), 39-64. doi: 10.1001.1.20085745.1394.26.1.3.7 [In Persian]
- Mohammadi, A., Haghighatian, M., & Behzadfar, H. (2022). Vākāvi-ye xoški-ye Zāyandehrud va payāmadhā-ye eqtesādi-siyāsi-ye ān bar jām'e-ye keshāvarzān-e šarq-e Esfāhān [An Investigation of the Zayandehroud Drought and its Socioeconomic and Political Consequences on East Isfahan Farmers]. *Regional Planning*, (46), 80–92. [In Persian]
- Mokhtari Hoshi, A., & Norouzi Hoshi, M. (2020). Avāmel-e mo'aser bar afzāyeš-e gerāyeš be ṭalāq; motāle'e-ye moredi: manāteqe-ye rūstāyi-ye shahrestān-e Kosar) [Factors influencing the increase in divorce tendency (case study: rural areas of Kosar County)]. In *2nd National Conference on Social Harms*, Ardebil, Iran. [In Persian]
- Moltafet, H. (2021). A Study of the Dynamics of Divorce in Iran in the Period 2005-2015. *Journal of Family Research*, 16(4), 547-568. doi: 10.29252/jfr.16.4.547 [In Persian]
- Nikpour, A., & Hosseinalizadeh, M. (2020). Tahlil-e fazāyi vaz'iyat-e zanāšuyi dar nāvāhi-ye šāhri va rūstāyi-ye Irān [Spatial analysis of marital status in urban and rural areas of Iran]. *Scientific Quarterly of Regional Planning*, 10(37), 17–32. [In Persian]
- Norris, P., & Inglehart, R. (2016). Jahāni šodan va tanavo'-e farhangi [Cosmopolitan communications: cultural diversity in a globalized world] (A. Fazeli & S. Allame, Trans.). Tehran, Iran: Kavir. (Original work published 2009) [In Persian]

- Rahimi, A., & Razeqi Nasrabad, H. B. (2020). *Tahavvolāt va čāleš-hā-ye sāxtāri va kārcardi-ye nahād-e hānevāde dar Irān: Yek morur-e nezāmmānd* [Structural and functional transformations and challenges of the family institution in Iran: A systematic review]. *Jāmi'at (Population Quarterly)*, 26(109–110), 55–90. [In Persian]
- Sadeghi Fasaee, S. (2023). *Tahlil-e vaz'iyat-e xānevāde dar Irān bar mabnā-ye yāftehā-ye peymāyesh-e melli-ye arzešhā va negarešhā-ye Irāniyān 1402* [Analysis of the family situation in Iran based on findings from the 2023 National Survey of Iranian Values and Attitudes]. In *National Annual Report on the Monitoring of the Cultural and Social Situation of the Country* (pp. 11-58). Tehran, Iran: Secretariat of the Cultural Monitoring Working Group. [In Persian]
- Sadeghi Fasaee, S., & Erfanmanesh, I. (2013). *Tahlil-e jāme'e-šenāsi-ye tasirāt-e modern shodan bar xānevāde-ye Irāni va zarurat-e tadvin-e olgū-ye Irāni Eslāmi* [Social Analysis of Modernization Impacts on Iranian Families and the Necessity of Planning an Iranian-Islamic Example]. *Women in Culture and Art*, 5(1), 61–82. doi:10.22059/jwica.2013.30353 [In Persian]
- Sadeghi, R. (2016). Socio-Economic Factors Affecting Iranian Youth Divorce. *Strategic Studies on Youth and Sports*, 15(32), 189-205. [In Persian]
- Thi, T. T. M. (2016). Prevalence and patterns of divorce in Vietnam: Tradition, modernity, and individualism. *Journal of Literature and Art Studies*, 6(3), 298-316. doi: 10.17265/2159-5836/2016.03.010
- Thi, T. T. M. (2016). Prevalence and patterns of divorce in Vietnam: Tradition, modernity, and individualism. *Journal of Literature and Art Studies*, 6(3), 298-316. doi: 10.17265/2159-5836/2016.03.010
- Toosi, R., & Sajjadi, M. (2025). A Survey Examination of Psychological Support in the Workplace. *Journal of Cyberspace Studies*, 9(2), 1-22. doi: 10.22059/jcss.2025.396165.1167
- Vaisi, R., Rostgar, Y., & Aghababayi, E. (2015). Naqš-e fāntezi dar voqu'e talāq; motāle'e-ye haft zoj-e javān-e talāq-gerefte dar šahr-e Esfahan [The role of fantasy in divorce occurrence: A study of seven young divorced couples in Isfahan]. *Applied Sociology*, 26(1), 85–96. doi: 10.1001.1.20085745.1394.26.1.5.9 [In Persian]
- Zokaei, M.S. (2020). *Honar-e pažuheš-e keyfi (az mas'ale-yābi tā negaareš)* [The art of qualitative research: From problem-finding to writing]. Tehran, Iran: Āgāh Publishing. [In Persian]

Iranian Cultural Research

Abstract

مقاله پژوهشی

واکاوی تجربه زنان روستایی از طلاق در بستر تغییرات فرهنگی روستا؛ مطالعه موردی سه روستا در شرق اصفهان

زهرا ماهر^{۱*}، زهرا ذاکری نصرآبادی^۲، پگاه خیراللهی^۳

دریافت: ۱۴۰۳/۱۱/۲۰؛ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۵/۰۶

چکیده

در طول دهه اخیر، نرخ طلاق در ایران، روند رشد نگران کننده‌ای داشته و نه تنها کلان‌شهرها، بلکه مناطق روستایی را نیز دربر گرفته است. در پژوهش حاضر، تجربه زنان از پدیده طلاق در سه روستای گیشی، قمشان، و قلعه‌بالا، واقع در شرق اصفهان بررسی شده است. روش انجام پژوهش، کیفی از نوع تحلیل مضمون است. نمونه‌گیری به شیوه هدفمند با ترکیب دو شیوه نمونه‌گیری حاد و گلوله‌برفی انجام شد. در مجموع، با ۱۷ زن مطلقه یا در آستانه طلاق مصاحبه عمیق نیمه‌ساختاریافته انجام شد. مصاحبه‌ها پس از پیاده‌سازی و تبدیل به متن، کدگذاری شدند. از مجموع مضامین اولیه و وابسته به متن، ۲۷ مضمون فرعی، ۷ مضمون اصلی، و یک مقوله اصلی استخراج شد. مقوله‌های اصلی پژوهش عبارت‌اند از: «معماری کج‌بنیان زندگی مشترک»، «فقدان صمیمیت پایدار و حمایتگری عاطفی زوجین»، «ازدواج نابخردانه در بستر نظام تصمیم‌گیری غیردموکراتیک حاکم بر خانواده»، «ازدواج، قربانی ترکیب‌های نگرشی نامتوازن درباره رابطه با جنس مخالف»، «آسیب‌های اجتماعی فرساینده زندگی خانوادگی در روستا»، «زیست تاریخی کژ دار و مریز زنان روستا با رفتارهای انحرافی همسران»، و «چالش‌های تشدیدکننده مشکلات نهاد خانواده در روستا». همه این مقوله‌ها، حول مقوله مرکزی «طلاق، زاینده زیست متناقض سوژه‌های شبه‌دموکراتیک در بستر ساختارهای سنتی» شکل می‌گیرند. حاکمیت ساختارهای سنتی بر روستا مانع آن می‌شود که زنان، زندگی مشترک خود را به‌عنوان سوژه و عامل آغاز کنند. زندگی مشترک، تحمیلی، و فاقد صمیمیت که زنان نخواستار روستا جوای آن هستند باعث جدایی عاطفی زوجین، شکل‌گیری سوژگی شبه‌دموکراتیک در قالب روابط فرازنشویی، و سرانجام، جدایی آن‌ها می‌شود.

کلیدواژه‌ها: طلاق، خانواده، تغییرات فرهنگی، روستاهای شرق اصفهان

۱. استادیار جامعه‌شناسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران (نویسنده مسئول)

✉ z.maher@litr.ui.ac.ir

* نویسنده مسئول

۲. استادیار جامعه‌شناسی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران

✉ z_zakeri@pnu.ac.ir

۳. دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران

✉ Pegah.kheirollahi@litr.ui.ac.ir

مقدمه و بیان مسئله

نهاد خانواده در طول سده گذشته و به‌ویژه دهه‌های اخیر، در حال تجربه تغییر و تحولات عمیقی است؛ تحولاتی که به منطقه یا کشور خاصی محدود نیست و نمودی جهانی یافته است (کنستانس^۱، ۱۹۹۰). در ایران نیز با شکل‌گیری دولت‌ملت مدرن و شروع جریان مدرنیزاسیون و نوگرایی، به تدریج تغییرات بنیادین در نهاد خانواده آغاز شد و با تأثیرپذیری از عوامل گوناگونی مانند شهری شدن، رشد فناوری، گسترش فضای مجازی، و پدیده جهانی شدن، شتاب بیشتری گرفت. فلاحی گیلان و همکاران (۱۳۹۱) در بررسی بین‌نسلی نگرش به طلاق نشان داده‌اند که مخالفت با طلاق در بین زنان، به‌طور بین‌نسلی کاهش یافته است؛ ترجیح زندگی زناشویی دشوار به طلاق، تضعیف شده و اجماع بر سر بی‌موردی بیشتر مخالفت‌های اجتماعی با طلاق، تقویت شده است.

نتایج سه موج پیمایش ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان در سال‌های ۱۳۸۲، ۱۳۹۴، و ۱۴۰۲ حاکی از تغییر ارزش‌ها و نگرش‌های خانوادگی در بین ایرانیان، به‌ویژه زنان، است که به‌عنوان نمونه می‌توان به این موارد اشاره کرد: تغییر نگرش درباره سن مناسب ازدواج (تعداد زنانی که سن مناسب ازدواج را ۲۶ تا ۳۰ سالگی می‌دانند، از ۶/۲ درصد در سال ۱۳۹۲ به ۱۱/۱ درصد در سال ۱۴۰۲ افزایش یافته است)؛ افزایش موافقت با معاشرت و دوستی دختر و پسر پیش از ازدواج (از ۲۳/۸ درصد در سال ۱۳۹۲ به ۵۳/۳ درصد در سال ۱۴۰۲)؛ افزایش پذیرش پدیده همباشی (زندگی دختر و پسر بدون ازدواج رسمی)؛ افزایش مخالفت با کلیشه‌های جنسیتی از جمله ماندن زنان در خانه (از ۳۹ درصد در سال ۱۳۹۲ به ۶۸/۳ درصد در ۱۴۰۲)؛ و افزایش گرایش به رفع تبعیض‌های قانونی علیه زنان. در سال ۱۴۰۲ بیش از ۶۸ درصد ایرانیان، موافق حق طلاق برای زنان و بیش از ۷۷ درصد نیز موافق سهم ارث‌بری یکسان برای زنان و مردان بوده‌اند (صادقی فسائی، ۱۴۰۲، ۴۸-۲۰).

در کنار چنین تغییراتی که الگوهای سنتی رفتار و عملکرد در خانواده ایرانی را به‌چالش می‌کشد، در برخورد و تعارض بین ارزش‌های سنتی خانواده (مانند مادری،

همسری، و خانه‌داری) با ارزش‌های نوین (مانند تحصیلات، کار، و مشارکت اجتماعی زنان)، ترکیب‌های نگرشی ناهم‌تراز و ناموزون در مورد زندگی زناشویی نیز وجود دارد که زمینه را برای تزلزل و فروپاشی خانواده فراهم کرده است. برپایه نظریه‌های نوسازی، ممکن است توسعه اجتماعی-اقتصادی، همراه با مدرن‌سازی و شهرنشینی، در ابتدا نرخ طلاق را کاهش دهد، اما در بلندمدت، بهبود وضعیت زنان، سبب شکل‌گیری محیط اجتماعی-فرهنگی ای می‌شود که طلاق را دست‌یافتنی‌تر می‌کند. افزایش استقلال اقتصادی زنان، خانواده‌های کوچک‌تر، و تأکید ایدئولوژیک بر خودتحقق‌بخشی در روابط و انتخاب‌های فردی ممکن است به روابط کم‌ثبات‌تری منجر شود. صنعتی شدن ممکن است اندازه خانواده‌ها را کوچک کرده و در نتیجه، احتمال طلاق را افزایش دهد. ازدواج مدرن که مبتنی بر عشق و محبت است، ممکن است از ازدواج براساس نیازهای اجتماعی-اقتصادی یا نیازهای دیگر، ناپایدارتر باشد (تی^۱، ۲۰۱۶، ۲۹۹-۳۰۰).

هدف پژوهش حاضر، واکاوی و ارائه توصیف جامعی از مسائل و آسیب‌های نهاد خانواده در روستاهای شرق اصفهان و شناسایی عوامل و زمینه‌های رخداد طلاق در این روستاها بوده و در پی پاسخ‌گویی به این پرسش‌ها است: «تجربه زنان روستایی درگیر پدیده طلاق از ازدواج و زندگی مشترک چگونه است؟»؛ «زنان روستایی درگیر پدیده طلاق چه عوامل و زمینه‌هایی را در فروپاشی زندگی مشترک خود دخیل می‌دانند؟»؛ و «برپایه تجربه و تفسیر زنان روستایی درگیر پدیده طلاق، نهاد خانواده چه آسیب‌هایی را تجربه می‌کند و با چه چالش‌هایی روبه‌رو است؟»

۱. پیشینه پژوهش

منحنی طلاق در ایران در طول یک دهه گذشته، روند رویه‌رشدی داشته است. نتایج پژوهش کاظمی‌پور (۱۴۰۱) درباره بررسی روند تحولات ازدواج و طلاق در ایران در چهار دهه اخیر، نشان می‌دهد که نهاد خانواده در ایران، در طول چند دهه اخیر، با

تغییرات مهمی، مانند گذار از خانواده گسترده به هسته‌ای، افزایش سن ازدواج، کاهش میزان ازدواج، افزایش تجرد قطعی، تغییر معیارهای همسرگزینی، و افزایش طلاق روبه‌رو بوده است (کاظمی‌پور، ۱۴۰۱، ۹۵).

در حالی که برخی از پژوهش‌ها، به‌طور نسبی، بیانگر وضعیت و تغییرات خانواده در جامعه شهری بوده‌اند (عباسی شوازی و همکاران، ۱۳۸۴؛ جعفری و همکاران، ۱۴۰۰؛ صادقی فسایی و عرفان‌منش، ۱۳۹۲)، درباره تحولات و مسائل خانواده در جامعه روستایی، پژوهش مستقل چشمگیری انجام نشده و اولویت‌های ارزشی حاکم بر آن و نیز میزان و نوع تحولات و چالش‌های مربوط به خانواده روستایی به شیوه علمی مشخص نشده است. هرچند خانواده روستایی نیز از روند این تحولات، به‌دور نبوده و همگام با آن‌ها، چالش‌های جدیدی را پشت سر می‌گذارد، اما به دلایل گوناگونی مانند فاصله از مرکز، وجود چارچوب‌های سنتی، و محدودیت‌های فرهنگ محلی، این تغییرات در روستا شکل متفاوتی داشته و تأثیر تغییرات، عمیق‌تر است (احمدی‌فر، ۱۳۹۹). محیط کار نیز می‌تواند منبع فشار روانی باشد و در صورت نبود حمایت روانی، به‌ویژه برای زنان شاغل، به تشدید آسیب‌های روانی و تزلزل در کیفیت زندگی بینجامد؛ بنابراین، فراهم کردن حمایت‌های روان‌شناختی در محیط‌های کاری، نه تنها یک نیاز فردی، بلکه ضرورتی اجتماعی برای حفظ ثبات روانی و رضایت از زندگی در میان زنان است (طوسی و سجادی، ۲۰۲۵).

در واقع می‌توان گفت، خانواده روستایی در مقابل چالش‌های جدید آسیب‌پذیرتر است (حجاریان، ۱۴۰۳؛ نیک‌پور و حسنعلی‌زاده، ۱۳۹۹). این موضوع در منطقه شرق اصفهان، به‌گونه‌ای محسوس قابل مشاهده است؛ خشکی زاینده‌رود بر اقتصاد و معیشت مردم منطقه تأثیرگذار بوده و روستاهای منطقه در کنار تغییرات اقتصادی، با گسترش فضای مجازی، تغییرات نسلی، تغییر سبک زندگی، و... نیز روبه‌رو بوده‌اند. مجموع این عوامل، موجب بروز پیامدهای گوناگون در خانواده شده که افزایش آمار طلاق یکی از این پیامدهاست (محمدی و همکاران، ۱۴۰۱). پدیده شبکه‌های اجتماعی را نیز

می‌توان عامل دیگری دانست؛ زیرا، سبک‌های نوین زندگی بدون وجود سواد دیجیتال و رسانه‌ای، خانواده‌ها را در معرض تأثیرپذیری غیرانتقادی از محتوای رسانه‌ای قرار می‌دهد؛ امری که شکاف نسلی و آشفتگی ارتباطی در خانواده را تشدید می‌کند (خدابین و همکاران، ۲۰۲۳).

بر پایه پژوهش‌هایی که با هدف تدوین نظام مسائل شرق اصفهان (۱۴۰۲) و ریشه‌یابی آن‌ها توسط مجموعه پیشرفت منطقه‌ای «رویش نوین نصیر ایرانیان»^۱ و «شتاب‌دهنده پیشرفت و آبادانی رستا»^۲ در منطقه شرق استان اصفهان انجام شده است، چالش‌های نهاد خانواده و به‌ویژه مسئله طلاق، یکی از موضوعات پربسامدی است که در روستاهای شرق اصفهان مشهود است.^۳

با توجه به نتایج این طرح مطالعاتی، روستاهای منطقه شرق اصفهان، افزون‌بر مسائل مربوط به توسعه اقتصادی ناشی از خشک شدن زاینده‌رود، درگیر مسائل اجتماعی-فرهنگی گوناگونی است. از بین موضوعات مختلفی که در این منطقه مشاهده می‌شود، چالش‌های نهاد خانواده، از موضوعات دیگر جدی‌تر بوده و موضوع طلاق، یکی از موارد مشهود در این زمینه است؛ بنابراین، می‌توان ادعا کرد که اگر بحران آب به‌عنوان مسئله گلوگاهی در حوزه اقتصاد، اشتغال، و محیط زیست این منطقه شناخته شده است، طلاق و مسائل مربوط به خانواده را می‌توان مسئله گلوگاهی در حوزه اجتماعی-فرهنگی منطقه دانست (مطالعات جامع منطقه شرق اصفهان، ۱۴۰۲).

۱. مجموعه پیشرفت منطقه‌ای «رویش نوین نصیر ایرانیان»، فعالیت خود را از سال ۱۳۹۴ با ایده محوری پیشرفت منطقه‌ای آغاز کرد. فعالیت‌های میدانی و مطالعات درباره این ایده، سبب تخصصی شدن مجموعه، ثبت رسمی در سال ۱۳۹۷، و استقرار در مرکز رشد شهرک علمی و تحقیقاتی اصفهان شد. این شرکت در سال ۱۴۰۱ به عضویت پارک علم و فناوری شیخ بهایی در آمد و در سال ۱۴۰۳ توانست در حوزه تدوین و اجرای الگوهای توسعه منطقه‌ای، مجوز دانش‌بنیانی دریافت کند.
۲. رستا، شتاب‌دهنده‌ای متشکل از جوانانی است که با دغدغه پیشرفت و آبادانی کشور و با رویکرد پیشرفت منطقه‌ای گرد هم آمده‌اند. اشتغال، فرهنگ، تربیت، سلامت، و عمران بخشی از تخصص‌های موجود در مجموعه رستا است که به‌صورت خصوصی اداره می‌شود. هدف رستا، پیشرفت منطقه‌ای در منطقه شرق استان اصفهان است.
۳. در طرح «مطالعات جامع منطقه شرق استان اصفهان (۱۴۰۲)»، به‌منظور تدوین نظام مسائل شهرستان‌های شرق اصفهان، اطلاعات میدانی در قالب بازدیدها، مصاحبه‌ها، نشست‌های نخبگانی محلی، و همراهی میدانی با مردم محلی، استخراج و دسته‌بندی و بانک اطلاعاتی جامعی از منطقه، سند جامع پیشرفت منطقه شرق اصفهان، و نظام مسائل شرق اصفهان تدوین شده است.

با توجه به فراوانی مشاهدات میدانی طلاق و نیز ارتباط و نزدیکی روستاها با یکدیگر، سه روستای گیشی، قمشان، و قلعه بالا به عنوان منطقه هدف انتخاب شده‌اند. روستای گیشی، از توابع بخش جلگه به مرکزیت شهر هرنند است که از شمال به شهر هرنند، از جنوب به روستای قلعه بالا، و از غرب به روستای قمشان منتهی می‌شود. فاصله این روستاها تا مرکز استان اصفهان، ۶۵ کیلومتر و تا شهر هرنند، حدود ۱۴ کیلومتر است. آب‌وهوای این سه روستا، بیابانی و نیمه‌خشک است و مردم آن‌ها به کشاورزی و دامداری مشغول بوده و محصولات کشاورزی‌شان نیز پنبه‌دانه، گل آفتابگردان، ارزن خوشه‌ای، و سیفی جات است. در نواحی اطراف این روستاها، کارخانه‌هایی وجود دارد که اهالی در آن مشغول به کار هستند.

پژوهش‌های پیشین (کاظمی‌پور، ۱۴۰۱؛ حاجی شاه‌کرم و همکاران قاسمی و همکاران، ۱۴۰۰؛ مختاری‌هشی و نوروزی، ۱۳۹۸؛ ملتفت و همکاران، ۱۳۹۹؛ رحیمی و رازقی نصرآباد، ۱۳۹۸) نشان می‌دهد که از بین عوامل فرهنگی «کم‌رنگ شدن ارزش‌های مذهبی»، «افزایش سطح انتظارات مادی و غیرمادی»، «استفاده از رسانه‌های اجتماعی»، «تفاوت‌های اخلاقی و فرهنگی»، «عدم رضایت جنسی و عاطفی»، «افول ارزش‌های خانواده و ازدواج»، و «غلبه فرهنگ فردگرایی و استقلال‌طلبی»، از میان عوامل اجتماعی، «تغییرات ساختاری و کارکردی خانواده مانند تغییرات در ساختار قدرت و ارزش‌های جنسیتی و تغییر در روابط درونی اعضا»، «اعتیاد»، «دخالت اطرافیان»، «عدم شناخت پیش از ازدواج» و «وجود طلاق در میان بستگان»، و از عوامل اقتصادی نیز «ناتوانی در تأمین مالی خانواده و بیکاری مردان» مجموعه عواملی هستند که موجب گسست پیوندهای زناشویی و طلاق می‌شوند.

با این حال، بیشتر پژوهش‌های انجام‌شده، روند تحولات طلاق در ایران یا عوامل مؤثر بر طلاق در شهرها (اعم از کلان‌شهرها یا شهرهای کوچک) را مطالعه کرده و کمتر به طلاق در روستاها توجه داشته‌اند. افزون‌بر سهم اندک مطالعات انجام‌شده، روش بیشتر آن‌ها نیز کمی بوده است. به همین سبب، سازوکار تغییرات خانواده روستایی و

آسیب‌های این نهاد به صورت تفسیری و دقیق تبیین نشده و جامعه علمی، شناخت کافی و دقیقی از آن ندارد؛ بنابراین، ضرورت انجام پژوهش‌های کیفی و مطالعات موردی در این حوزه ملموس است. این موضوع در مورد روستاهای استان اصفهان نیز صادق است؛ به همین دلیل، پژوهش حاضر می‌تواند گامی در راستای پر کردن کاستی‌های مطالعات خانواده روستایی و مداخله نهاد علم در حل مسائل خانواده روستایی باشد.

۲. چارچوب نظری پژوهش

برای تحلیل مسئله طلاق در روستاها، تلاش شده است دورویکرد ساخت‌یابی آنتونی گیدنز^۱ و رویکرد تغییرات فرهنگی رونالد اینگلهارت^۲ در کنار یکدیگر به کار رود. اینگلهارت (۱۳۷۳) در رویکرد تغییرات فرهنگی خود، همه تغییرات فرهنگی جوامع را برپایه توسعه و تکامل مدرنیته تعریف کرده است. به نظر اینگلهارت، با تسلط مدرنیته بر جوامع اروپایی، منابع اقتصادی آن جوامع از طریق معیارهای علمی، مدیریت شده و به تدریج، ارزش‌های اجتماعی فرامادی‌ای مانند فردگرایی یا آزادی، مهم‌تر از ارزش‌های مادی تلقی شده است. این تغییرات ساختاری حاصل از مدرنیته در سطح کلان، به تدریج سبب تغییر در کنش‌های جنسیتی و رشد نگرش انتقادی درباره مسائل خانوادگی و جنسیتی نیز شده است. اینگلهارت و ولزل^۳ (۱۳۸۹) بر این نظرند که رشد ارزش‌هایی مانند استقلال فردی، ابراز وجود، تساهل، و انتخاب آزادانه، سبب کاهش تبعیض‌های اجتماعی علیه گروه‌های اجتماعی‌ای مانند زنان یا اقلیت‌های قومی می‌شود. در جوامع توسعه‌یافته، رشد ارزش‌های فرامادی‌ای مانند آزادی در انتخاب شریک زندگی یا بیان خواسته‌های فردی در بستری از ساختارهای مدرن رخ می‌دهد که برپایه امکان سوژگی فرد مدرن بنا شده‌اند. در جوامع در حال توسعه، فرایند جهانی‌شدن و توسعه ارتباطات فرهنگی میان جوامع گوناگون، به‌ویژه از طریق رسانه‌های اجتماعی،

1. Anthony Giddens
2. Ronald Inglehart
3. Wlzel

سبب افزایش تساهل در برابر موضوعاتی مانند طلاق یا سقط جنین شده است؛ هرچند این امکان وجود دارد که در ساختارهای محافظه‌کارتر، پیام‌های فرستاده‌شده از طریق رسانه‌های جمعی به‌راحتی بازتفسیر یا رد شود (نوریس^۱ و اینگلهارت، ۱۳۹۵، ۲۶۰)؛ بنابراین، ساختار خانواده با تغییرات ارزشی و فرامادی‌تر شدن ارزش‌های جهانی در دنیا در حال تغییر است؛ هرچند ممکن است در هر بستر اجتماعی‌ای، تعریف کنشگران از ارزش‌های فرامادی متفاوت باشد.

آنتونی گیدنز، رویکرد ساخت‌یابی را با هدف ترکیب تحلیل‌های خرد و کلان ارائه داده است. به‌نظر گیدنز، جامعه، مجموعه‌ای از ساخت‌های اجتماعی است که فارغ از حضور یا کنشگری اعضای جامعه یا همان عامل‌های اجتماعی شکل گرفته‌اند. ساختار به‌عنوان مجموعه‌های پیوسته‌سازمان‌یافته، قواعد، و منابع، بیرون از زمان و فضا است که با غیبت سوژه مشخص می‌شود (گیدنز، ۱۳۹۶، ۵۵). این ساخت‌های اجتماعی به‌مرور زمان و در طول فرایندهای تاریخی و از طریق تکرار نظام‌مند کنش‌های اجتماعی ساخته شده‌اند و کنش‌های اجتماعی، عاملان اجتماعی را نیز قاعده‌مند می‌کنند؛ هرچند او کنش‌های اجتماعی را نیز تنها کنش‌های دیکته‌شده توسط ساختارها نمی‌داند و عاملان اجتماعی را در راستای آگاهی و اختیارشان تعریف می‌کند (گیدنز، ۱۳۹۶).

درهمین‌راستا، گیدنز بر این نظر است که مدرنیته سبب ایجاد تغییرات ساختاری در جوامع گوناگون شده است و فرایند جهانی‌شدن مدرنیته، از طریق اشاعه کنش‌های مدرن، باعث تغییراتی در ساختارهای آن‌ها می‌شود. به‌نظر گیدنز، مدرنیته سبب تغییر تعریف دوستی و دشمنی می‌شود؛ به‌این‌معنا که دیگر اعضای خانواده یا قومیت، تنها افراد قابل اعتماد تعریف نمی‌شوند و همین امر باعث گسترش روابط خانوادگی با افراد دیگر می‌شود؛ زیرا، دیگر مبنای ازدواج، هم‌خون یا هم‌قوم بودن نیست، بلکه احساسات و علایق شخصی است. او بر این نظر است که در نتیجه مدرنیته، هویت شخصی و فرد معنا پیدا می‌کند و همین عامل باعث می‌شود که ازدواج نیز بر مبنای روابط صمیمانه و

دموکراتیکی شکل بگیرد که مبتنی بر اعتماد و صمیمیت متقابل است و تعاملات زن و مرد در خانواده نیز ماهیتی مذاکره‌ای و آزاد دارد (گیدنز، ۱۳۷۸، ۱۳۹۶)؛ آزادی‌ای که نه تنها در مرحله ازدواج و تشکیل خانواده، بلکه در مرحله جدایی و فروپاشی خانواده نیز وجود دارد. روابط صمیمانه و آزاد، زنان و مردان را در ورود یا خروج از رابطه، آزاد می‌گذارند، بی‌آنکه یکی از طرفین توسط دیگری یا ساختارهای اجتماعی تبعیض‌آمیز محدود شود.

۳. روش پژوهش

پژوهش حاضر، یک پژوهش کیفی از نوع تحلیل مضمون^۱ است که از راهبرد تحلیل مضامین (تماتیک) برای واکاوی عمیق تجربه‌های مشارکت‌کنندگان از زندگی مشترک به طلاق انجامیده و فهم و تفسیر آن‌ها از عوامل و زمینه‌های فروپاشی خانواده بهره گرفته است. تلاش برای کشف لایه‌های پنهان معانی در متن و کشف الگوهای زیرین، این روش را برای ارائه تحلیل‌های کیفی روشنگرانه، به‌ویژه در سیاست‌گذاری، مناسب می‌کند (ذکایی، ۱۳۹۹، ۱۵).

میدان پژوهش در تحقیق حاضر، سه روستای گیشی، قمشان، و قلعه‌بالا در شرق اصفهان است. فاصله این روستاها تا مرکز استان اصفهان، ۶۵ کیلومتر و تا شهرستان هرنند، حدود ۱۴ کیلومتر بوده و مهم‌ترین منبع درآمد اهالی آن‌ها، کشاورزی است. جامعه مورد مطالعه، زنان روستایی هستند که درگیری با پدیده طلاق را تجربه کرده‌اند. ابزار گردآوری داده‌ها، مصاحبه عمیق نیمه‌ساختاریافته با زنانی است که از همسر خود جدا شده‌اند یا در شرف طلاق هستند. طول مدت مصاحبه‌ها، بین یک ساعت و نیم تا دو ساعت متغیر بوده و در هر مصاحبه، چشم‌اندازهای جدید و پیش‌بینی نشده از موضوع مورد مطالعه مطرح شد که در نهایت، به غنای مصاحبه‌های بعدی و تکمیل تدریجی اطلاعات انجامید.

در این پژوهش، به منظور انتخاب آگاهان کلیدی برای مصاحبه‌ها و گردآوری داده‌ها، از ترکیب دو شیوه «نمونه‌گیری حاد و نمونه‌گیری گلوله‌برفی» استفاده شد. به این ترتیب، براساس روش نمونه‌گیری حاد تلاش شد از بین زنان روستا که طلاق گرفته یا در شرف طلاق بودند، موارد پرا اطلاعاتی که دارای تجربه‌های شخصی در پدیده مورد مطالعه بودند، شناسایی و انتخاب شوند. ضمن اینکه با پیدا کردن هر مورد حاد، از وی درخواست می‌شد که فرد یا افرادی با ویژگی‌های مشابه و غنی از اطلاعات را برای انجام مصاحبه معرفی کنند (نمونه‌گیری گلوله‌برفی). معیار ورود زنان به مطالعه، داشتن تجربه شکست در ازدواج است که طی آن، فرد از همسر خود جدا شده یا در حال گذراندن مراحل قانونی طلاق است. روند مصاحبه‌ها تا رسیدن به اشباع، یعنی زمانی که فرایند گردآوری داده‌ها، هیچ اطلاعات جدیدی ایجاد نکرد، ادامه یافت؛ بنابراین، فرایند انجام مصاحبه‌ها پس از مصاحبه هفدهم متوقف شد.

پس از پیاده‌سازی مصاحبه‌های انجام‌شده در قالب متن، داده‌ها با استفاده از روش شش مرحله‌ای براون و کلارک^۱ (۲۰۰۶) تحلیل شد. براین اساس، پس از محدود کردن حجم گسترده‌ای از داده‌هایی که از مصاحبه‌های انجام‌شده گردآوری شده بود (مقوله‌های توصیفی اولیه)، مفاهیم با موضوعات مشابه دسته‌بندی شد که حاصل آن، طیفی از مقوله‌های دسته‌بندی‌شده است که همسانی‌های معنایی در آن‌ها مشاهده شد (مقوله‌ها یا مضامین فرعی)؛ و در پایان، مقوله‌های فرعی در سطحی کلی‌تر و انتزاعی‌تر قرار گرفتند؛ به گونه‌ای که این مقوله‌های ذهنی، مهم‌ترین مضامین درباره آسیب‌های نهاد خانواده و عوامل و زمینه‌های طلاق در روستا را دربر گرفته‌اند (مقوله‌ها یا مضامین اصلی). تحلیل داده‌ها در نهایت، منجر به کشف یک مقوله اصلی شد. مقوله اصلی، بازتاب‌دهنده برساخت یک فضای مفهومی مشترک از تجربه کنشگران درباره شکل‌گیری مشکل طلاق در زندگی‌شان و فهم و تفسیر آن‌ها از آسیب‌های خانواده است.

به منظور اعتباریابی یافته‌های پژوهش حاضر از دوروش «بازیابی اعضا» و «بازیابی همتا»^۲ استفاده شد. برپایه روش «بازیابی اعضا»، برداشت‌ها و تفسیرهای به دست آمده از تحلیل، به طور مستقیم به مصاحبه‌شوندگان ارائه شد و از آن‌ها خواسته شد که نظر خود را درباره ابعاد و مفاهیم موجود در مصاحبه‌ها بیان کنند. به این ترتیب، پس از دریافت بازخورد و تأیید درستی برداشت‌ها از سوی مشارکت‌کنندگان، یافته‌ها با تجربه‌های واقعی افراد منطبق گردیده و اشتباه‌ها یا تفسیرهای نادرست، اصلاح شدند. براساس روش «بازیابی همتا» نیز فرایند کدگذاری و تحلیل داده‌ها با سه پژوهشگر و همکار خبره در انجام پژوهش‌های کیفی به اشتراک گذاشته شد. به این ترتیب از طریق تبادل نظرهای تخصصی، نقاط ضعف، شناسایی و اصلاح شدند.

۴. یافته‌های پژوهش

در ابتدا به منظور به تصویر کشیدن سیمایی از نمونه مورد مطالعه، ویژگی‌های جمعیت‌شناختی شرکت‌کنندگان در پژوهش در جدول شماره (۱) آمده است.

جدول شماره (۱). ویژگی‌های مصاحبه‌شوندگان

ردیف	سن	شغل	تحصیلات	وضعیت تاهل	مدت زمان ازدواج
۱	۳۶	خانه‌دار	کارشناسی	متاهل (در شرف طلاق)	۱۶ سال
۲	۳۶	خانه‌دار	دیپلم	متاهل (در شرف طلاق)	۱۶ سال
۳	۲۶	معلم	کارشناسی ارشد	مجرد (بر اثر طلاق)	طلاق در دوره نامزدی
۴	۳۲	خانه‌دار	دیپلم	متاهل (در شرف طلاق)	۱۴ سال
۵	۳۰	خانه‌دار	کارشناسی	متاهل (در شرف طلاق)	۱۲ سال
۶	۴۳	مدیر مدرسه	دکتری	مجرد (بر اثر طلاق)	طلاق در دوران نامزدی
۷	۲۹	کارگر کارخانه	دیپلم	مجرد (بر اثر طلاق)	۲ سال
۸	۲۹	خانه‌دار	سیکل	مجرد (بر اثر طلاق)	۱۴ سال
۹	۳۳	کارگر کارخانه	دیپلم	مجرد (بر اثر طلاق)	۵ سال
۱۰	۱۷	محصل	محصل	مجرد (بر اثر طلاق)	۱ سال
۱۱	۴۷	خانه‌دار	ابتدایی	متاهل (در شرف طلاق)	۴ سال
۱۲	۱۶	محصل	محصل	مجرد (بر اثر طلاق)	۱ سال نامزد
۱۳	۳۷	خانه‌دار	اول راهنمایی	مجرد (بر اثر طلاق)	۱۲ سال
۱۴	۴۰	خانه‌دار	پنجم ابتدایی	متاهل (در شرف طلاق)	۲۳ سال
۱۵	۲۵	آرایشگر	دیپلم	مجرد (بر اثر طلاق)	۸ سال
۱۶	۳۲	خانه‌دار	ابتدایی	مجرد (بر اثر طلاق)	۶ سال
۱۷	۲۸	خیاط	ابتدایی	مجرد (بر اثر طلاق)	۳ سال

1. Member Checking
2. Peer Debriefing

پس از پیاده‌سازی و تبدیل مصاحبه‌ها به متن، طی فرایند کدگذاری، از مجموع کدهای توصیفی اولیه و وابسته به متن، ۲۹ مضمون فرعی، ۷ مضمون اصلی، و یک مقوله اصلی استخراج شد که در جدول شماره (۲) ارائه، و در ادامه، یک به یک تفسیر شده است.

جدول شماره (۲). مضامین فرعی و اصلی و مقوله اصلی پژوهش

مقوله اصلی	مضامین اصلی	مضامین فرعی
طلاق، زاینده زیست متناقض سوژه‌های شبه‌دموکراتیک در بستر ساختارهای سنتی	معماری کج‌بنیان زندگی مشترک	ازدواج شتاب‌زده سنتی بنا بر توافقات ضمنی بین خانواده‌ها
		کودک‌همسری
		عدم بلوغ جنسی، عاطفی و اجتماعی کافی زوجین
		ازدواج دختران روستا راه گریز از استبداد خانه پدری: تجربه افتادن از چاله به چاه
		غلبه نگاه مادی‌انگارانه به بحث ازدواج
		تنش‌زایی دومینوی انتظارات مادی از بدو تصمیم به ازدواج
		طلاق عاطفی و زندگی خاموش از بدو ازدواج
		اخلال‌گری ناآگاهانه والدین در زندگی مشترک فرزندان
		ناشی‌گری والدین در برخورد با نسل جدید
		دغدغه اقتصادی، عامل ماندگاری زنان روستا در خانواده آسیب‌دیده
	فقدان صمیمیت پایدار و حمایتگری عاطفی در زوجین	هیجان عاطفی ناپایدار زوجین جوان: از دلدادگی آتشین به دل بریدن یکباره
		خلا عاطفی زنان در زندگی مشترک
		عدم همراهی و همدلی شوهر در زندگی مشترک
		ازدواج اجباری والدراهربر
		ازدواج هنجارشکنانه، خودسرانه، و هیجانی در نسل جدید
		مردسالاری رسوب‌کرده در تاروپود زندگی مشترک
		رد پای رسانه‌ها و فضای مجازی در زندگی جوانان روستا
		خیانت و روابط فرازنشویی در روستا
		شکاف نسلی و تنش والدین و فرزندان
		اعتیاد به مواد مخدر عامل اضمحلال گسیختگی زندگی خانوادگی روستاییان
زیست تاریخی کُردارومریز زنان روستا با رفتارهای انحرافی همسران	آسیب‌های اجتماعی فرساینده زندگی خانوادگی در روستا	کودک‌همسری، بستر آسیب‌های خانوادگی، آموزشی، و فرهنگی
		اعتیاد ریشه‌دوانده در روستا
		پیشینه دیرین روابط خارج از چارچوب ازدواج در روستا
		کمبود امکانات تفریحی و ورزشی برای زنان روستا
		فقدان فرهنگ مشاوره، به‌ویژه در مردان روستا
		ضرورت تدارک برنامه‌های آموزشی و خدمات مشاوره خانواده در روستا
		لزوم همگامی رویه تشکیل خانواده با تغییرات دنیای مدرن
	چالش‌های تشدیدکننده مشکلات نهاد خانواده در روستا	

فصلنامه تحقیقات فرهنگی ایران

۱۰۸

دوره ۱۸، شماره ۳
پاییز ۱۴۰۴
پیاپی ۷۱

۴-۱. معماری کج‌بنیان زندگی مشترک

برپایه گفته‌های مشارکت‌کنندگان، هشت مقوله، بازنمای خانواده کج‌بنیان هستند که مغایر با اصول یک خانواده قوی، متعادل، به‌لحاظ عاطفی سالم و تاب‌آور در دنیای مدرن است:

الف) ازدواج شتاب‌زده سنتی بنا بر توافق ضمنی خانواده‌ها: این مقوله ناظر بر سرعت بالای ازدواج و تشکیل خانواده از مرحله آشنایی پیش از ازدواج تا زندگی مشترک است. شکل سنتی «ازدواج ترتیب‌داده‌شده»^۱ یا ازدواج «آغازشده توسط خانواده»^۲ در تقابل با شکل مدرن «ازدواج عاشقانه»^۳ یا ازدواج «آغازشده توسط زوج‌ها» قرار دارد. این شکل‌های گوناگون ازدواج، تأثیرهای متفاوتی بر جنبه‌های گوناگون زندگی مشترک، مانند احساسات همسر و عملکرد زناشویی دارند. ازدواج‌های آغازشده توسط زوج‌ها با ارزش‌های فردگرایانه‌ای مانند لذت شخصی و تأکید بر صمیمیت همسر، همخوانی بیشتری دارند (هورتاچسو^۴، ۲۰۰۷، ۱۰۳-۱۰۴). به‌رغم تغییر در فرایند و مناسک ازدواج در شهرها، ساخت جامعه روستایی همچنان سنتی است و کنش‌های مدرنی مانند آنچه گیدنز (۱۳۹۶) کنش‌های دموکراتیک احساسی می‌نامد، در روستاها دیده نمی‌شود و ازدواج، بیشتر مناسکی به‌شمار می‌آید که والدین، برنامه‌ریزی، و فرزندان، اجرا می‌کنند و معیارهایی مانند هم‌روستایی یا هم‌صنف بودن، بیشتر از معیاری مانند صمیمیت بین دو نفر در ازدواج نقش بازی می‌کند:

«خواستگاری‌ای که نبود. نه گل آوردن نه شیرینی آوردن. فقط یادمه یه شب مامانش و خواهر بزرگش اومدن خونمون و هیچی. نشستن منم یه چایی بردم و هیچ صحبتی قبلش نبود...» (مصاحبه‌شونده شماره ۵).

1. Arranged Marriage
2. Family-Initiated
3. 'love' marriage
4. Couple-Initiated
5. Hortaçsu

ب) کودک‌همسری: به‌رغم تغییرات اجتماعی تجربه‌شده در جامعه شهری ایران، سن ازدواج در روستاها همچنان پایین است. به‌تعبیر گیدنز (۱۳۹۶)، کنش‌های اجتماعی در زمینه ساختار اجتماعی معنا می‌یابند. زمانی که ساختار اجتماعی روستایی همچنان سنتی است و گزینش آزادانه مسیر زندگی برای زنان معنا ندارد، چنانچه دختران، دیرتر از سن متداول ازدواج کنند، با فشارهای ساختاری روبه‌رو می‌شوند؛ زیرا، دیرکرد فرایند ازدواج به‌نوعی ناهمنوایی با قواعد ساختاری روستا به‌شمار می‌آید.

ج) عدم بلوغ جنسی، عاطفی، و اجتماعی زوجین: رد پای ازدواج زودرس و شتاب‌زده در زندگی مشترک روستاییان در تفسیر آن‌ها از عدم بلوغ جنسی، عاطفی، و اجتماعی زوجین دیده می‌شود. در زندگی روستایی، هیچ‌گونه آموزشی درباره چిستی و چگونگی ازدواج و مراحل آن دیده نمی‌شود. در روستاها، ازدواج، امری به‌شمار می‌آید که تنها باید با آن روبه‌رو شد و آن را تجربه کرد و آموخت. این شرایط سرانجام باعث می‌شود که هیچ‌گونه تعریف مشخصی از اهداف مشترک برای زندگی مشترک وجود نداشته باشد. ناآگاهی از مفهوم ازدواج، مانع شکل‌گیری دموکراسی عاطفی و ارتباطی بین زوجین می‌شود. در روستاها، زنان و مردان در قالب خطوط موازی در کنار یکدیگر قرار گرفته و ازدواج می‌کنند، بی‌آنکه بدانند در چه مسیری درحال حرکت هستند:

... حرف همدیگرو نمی‌فهمیدیم. خب سنامون پایین بود. هردو رو می‌گما. برا هردومون ازدواج زود بود. خب بین تا ۱۸ سال، ماها که روستایی هستیم، دنبال گوسفند بودیم. من یادمه دنبال گوسفند بودم که داداشم اومد، نامه خدمتم دستش بود که باید اعزام می‌شدم. اون موقع که هیچی سرمون نمی‌شد، دنبال گاو و گوسفند و اینا بودیم. تو صحرا بودیم. نه کسی چیزی بهمون می‌گفت، نه نصیحتی می‌کرد... (مصاحبه‌شونده شماره ۱۲).

د) ازدواج دختران روستا راه فرار از استبداد خانه‌پدري (تجربه افتادن از چاله به چاه): ازدواج برای دختران، بیش از آنکه کارکردی مانند تنظیم زیست جنسی و عاطفی داشته باشد به‌تعبیر دورکیم (۱۳۹۶) - دچار کژکارکردی شده است؛ به‌گونه‌ای که برخی از دختران، ازدواج را فرایندی رهایی‌بخش از ساختارهای استبدادی خانواده اولیه به‌شمار می‌آورند.

ه) غلبه نگاه مادی انگارانه به ازدواج: ساخت پدرسالارانه حاکم بر روستاها، همچنان مردان را عاملان اصلی تأمین امکانات و معیشت خانواده می‌داند و این تنها دلیلی است که می‌تواند زمان آشنایی پیش از ازدواج را طولانی‌تر کند. برپایه دیدگاه کوزر (۱۳۷۸)، این نگاه مادی‌گرایانه، به این معنا است که ساختارهای جنسیتی سنتی بازتولید می‌شود؛ زیرا، تنها از مردان انتظار می‌رود که منابع مالی زندگی مشترک را تأمین کنند و زنان، تنها مصرف‌کننده این منابع هستند.

۴-۲. فقدان صمیمیت پایدار و حمایتگری عاطفی در زوجین

سه مقوله فرعی «هیجان عاطفی ناپایدار زوجین جوان: از دلدادگی آتشین به دل بریدن یک‌باره»، «خلأ عاطفی زنان در زندگی مشترک»، و «فقدان همراهی و همدلی شوهر در زندگی مشترک»، فضای مفهومی «فقدان صمیمیت پایدار و حمایتگری عاطفی در زوجین» را شکل می‌دهند که همگی، حاکی از فرسایش روابط عاطفی زوجین هستند. در بهترین حالت، خانواده‌های قراردادی برپایه هیجانات عاطفی شکل می‌گیرند و به مرور، دچار فرسایش و بی‌هنجاری می‌شوند؛ زیرا، از ابتدا هیچ‌گونه توافقی بر سر ارزش‌ها و هنجارهای عاطفی و جنسی در خانواده شکل نگرفته است. برپایه رویکرد تضاد، زنان در روابط خانوادگی، تنها کالاهایی هستند که زیر سلطه همسرانشان زندگی می‌کنند، بدون اینکه برای آن‌ها به‌عنوان سوژه‌های مستقل، حقی برای دریافت مشوق‌های احساسی یا حق استقلال قائل باشند:

«اولش می‌گن آره. بعدش کم‌کم مخالفت می‌کنن؛ مثلاً در موقع خواستگاری می‌گن برو هرچی می‌خوای درس بخون. بعد از دوسه سال بچه می‌خوان... یا با درس مخالفت می‌کنن (مصاحبه‌شونده شماره ۴).

به‌زعم گیدنز (۱۳۷۸)، در حوزه زندگی شخصی، هرچه جامعه پسا‌سنتی بیشتر توسعه می‌یابد، حرکت به‌سوی آنچه می‌توان «رابطه ناب» در روابط جنسی، زناشویی، و خانواده نامید، سرعت بیشتری می‌گیرد (گیدنز، ۱۳۷۸، ۳۲۵). زنان جوان روستایی نیز جویای رابطه ناب هستند؛ رابطه‌ای که برای خود رابطه برقرار می‌شود و از قید هرگونه

معیار و ضابطه‌ای خارج از خود ارتباط، آزاد است؛ اما در خانواده سنتی وظیفه‌مدار نمی‌توان به آن دست یافت.

۳-۴. ازدواج نابخردانه ناشی از نظام تصمیم‌گیری غیردموکراتیک در خانواده

تفسیر مشارکت‌کنندگان از نحوه انتخاب همسر در خانواده، نشان‌دهنده فقدان یک نظام تصمیم‌گیری دموکراتیک در خانواده روستایی است که سبب تصمیم‌گیری‌های غیرعقلانی فاقد درایت و دوراندیشی لازم برای ازدواج فرزندان می‌شود. دو مقوله «ازدواج اجباری والدراهر» و «ازدواج هنجارشکنانه، خودسرانه، و هیجانی در نسل جدید» فضای مفهومی این مقوله را شکل می‌دهند.

نسل جوان روستایی با ارزش‌های فرامادی‌ای مانند استقلال فردی یا آزادی در برقراری روابط اجتماعی آشنا شده است؛ اما همچنان، ساختارهای سنتی روستایی، مانع تحقق چنین ارزش‌هایی شده و همچنان، پدیده‌ای مانند ازدواج والدراهر در روستاها دیده می‌شود:

«من جواب نه دادم، ولی خودشون جواب بله را داده بودن. بعد بیشترم عموم دست‌اندرکار بود. فقط می‌گفتن دستشون به دهنشون می‌رسه» (مصاحبه‌شونده شماره ۵).

افزون‌براین، ارزش‌های فرامادی مانند تضعیف نگرش‌های جنسیتی و رفتار آزادانه زنان برای برقراری روابط پیش از ازدواج، تنها محدود به برقراری روابط پرشمار مانده است، بدون اینکه در بستری از عقلانیت تعریف شود. نسل جوان، پیش از ازدواج روابط پرشماری برقرار می‌کند، بدون آنکه به توافقی عقلانی برای ازدواج دست یابد. به تعبیر نوریس و اینگلهارت (۱۳۹۵)، ارزش‌های فرامادی‌ای مانند استقلال فردی و تساهل در برابر برقراری روابط خارج از ازدواج، مبتنی بر عقلانیت مدرنیته و پذیرش استقلال عقلانی کنشگران است؛ در حالی که در روستاها، جوانان، استقلال خود را در تصمیم‌گیری‌های هیجانی و احساسی در زمینه برقراری رابطه تعریف می‌کنند، اما درنهایت، در بستری پدرسالارانه زیست می‌کنند. همان‌گونه که ویسی و همکاران

(۱۳۹۴) تأکید می‌کنند، نسل جوان، مایل است که برخلاف نسل‌های گذشته، براساس فانتزی‌هایی که برای خودش از دیگری می‌سازد، ازدواج کند، بدون آنکه به قدرت سوژگی دیگری نیز بیندیشد.

۴-۴. ازدواج، قربانی ترکیب‌های نگرشی نامتوازن دربارهٔ رابطه با جنس مخالف

فقدان سازوکارهای دموکراتیک در جامعه و گسترش عرصهٔ ستیز و تنش گفتمانی به‌جای عرصهٔ عمومی مبتنی بر گفتمان، ازجمله کژریختی‌های درونی ایران مدرن است که در زندگی خانوادگی نیز به‌شکل رسوخ فرهنگ مردسالارانه در تاروپود زندگی زوجین در کشاکش با نگرش‌های نوین به خانواده و بازاندیشی در نظام روابط زن و مرد نمود پیدا می‌کند. درنتیجه، ترکیب نامتوازی از نگرش‌های گوناگون دربارهٔ رابطهٔ زن و مرد شکل گرفته است که تداوم زندگی مشترک را، به‌ویژه در زوج‌های جوان، تهدید می‌کند. رشد چشمگیر فناوری‌های ارتباطی و رسانه‌ای نیز به این پدیده دامن می‌زند. مقوله‌های فرعی مطرح در این قالب عبارت‌اند از:

الف) مردسالاری رسوب‌کرده در تاروپود زندگی مشترک: به‌رغم تغییرات اجتماعی و فرهنگی که در طول سال‌های اخیر در جامعهٔ ایرانی رخ داده است، ساختارهای پدرسالارانه در خانواده‌های ایرانی همچنان وجود دارد. برپایهٔ این ساختار، همهٔ تصمیم‌گیری‌ها در خانواده باید متأثر از خواست و ارادهٔ مرد باشد. در جامعهٔ روستایی موردبررسی پژوهش حاضر نیز تفسیر مصاحبه‌شوندگان از ساختار روابط زن و شوهر در خانواده حکایت از ساختار پدرسالارانهٔ عمیق و ریشه‌دار در زندگی خانوادگی روستاییان دارد. در فرهنگ پدرسالارانه، زنان همواره باید زیر سلطه و کنترل همسرانشان باشند، یا از آن‌ها انتظار می‌رود که تنها محدود به فعالیت‌هایی مانند خانه‌داری یا فرزندآوری باشند. به‌طورکلی، می‌توان گفت، در این فرهنگ، زنان، کالاهایی برای ازدواج به‌شمار می‌آیند که به‌مرور زمان، این ابژگی و انفعال، یکی از دلایل جدایی و طلاق در روستاها از طرف زنانی می‌شود که مخالف چنین نگرش‌هایی بوده‌اند. به‌تعبیر گیدنزی، وجود این ساختارهای پدرسالارانه، به‌معنای فقدان برابری جنسیتی بوده که امکان سوژگی را از

زنان در زندگی مشترک سلب می‌کرده است و طلاق نیز برای زنان روستایی، نوعی بیان خواسته‌ها و کنشگری آن‌ها در برابر ساختارهای پدرسالارانه و انتظارات مردسالارانه‌ای بود که از آن‌ها انتظار می‌رفت. افزون‌براین، در چارچوب ساختار پدرسالارانه روستایی، فرزندان پسر در شرایط کاملاً رها و گاه بی‌قاعده‌ای جامعه‌پذیر می‌شوند و می‌آموزند که بیشتر از محدود شدن، باید زنان را محدود کنند:

این طرف فقط می‌خواست منو محدود کنه به خودش. حتی اجازه نمی‌داد من برم خونه پدر بزرگم. مثلاً عکس پروفایلو اینا ما هیچ وقت نمی‌داشتیم، اگه می‌داشتیم، یا دور بود یا با چادر بود، یا تارش می‌کردیم. بعد من باهاش یه عکس گرفته بودم، من عقب بودم، عکسم تار بود. بهم گیر می‌داد چرا این عکسو می‌خوای بذاری پروفایل. با اینکه فقط یه هفته باهام آشنا شده بود.... (مصاحبه‌شونده شماره ۲).

ب) خیانت و روابط فرازنشویی در روستا: ساختارهای سنتی در روستاها، شکل متناقضی به خود گرفته است. از یک سو، غلبه فرهنگ پدرسالاری سبب ابژه‌انگاری زنان در زندگی مشترک شده است، و از سوی دیگر، خود مردان نیز به ارزش‌های سنتی پایبند نیستند. زنان نیز با وجود محدودیت‌های فرهنگی، سعی می‌کنند نیازهای عاطفی خود را از طریق روابط موازی‌ای که در ساختارهای سنتی پدرسالارانه سرکوب شده است، رفع کنند و مردان از آنجا که بر پایه الگوهای سلطه‌یابی بر زنان و کالانگاری آنان جامعه‌پذیر شده‌اند، خود را دارای حق برقراری روابط فرازنشویی می‌دانند:

«اوایل نبود، ولی بعد اتفاق افتاد. دوسال پیش بود، بعد من نفهمیدم. پارسال خودش بهم گفت. تا نفهمیدم مشکل دار شدیم. بله اونیم که باهاش در ارتباط بود، دوست خودم بود. دوستم متأهل بود، یه بچه‌ام.... بعد، پارسال خود شوهرم اومد بهم گفت که ما باهم در ارتباط بودیم» (مصاحبه‌شونده شماره ۵).

ج) رد پای رسانه‌ها و فضای مجازی در زندگی جوانان روستا: ورود بی‌برنامه رسانه‌ها به زندگی روستایی سبب بروز تغییراتی در تعریف امر جنسی بهنجار و نابهنجار شده است، بدون اینکه توافق جمعی‌ای بر سر تعریف جدید ارزش‌ها و هنجارهای جنسی در زندگی مشترک شکل بگیرد. نتایج پژوهش‌های انجام‌شده نشان می‌دهد که وقتی سواد رسانه‌ای به

نسل‌های جوان آموزش داده نشده است و خانواده‌ها نیز در تربیت رسانه‌ای فرزندان خود نقشی ایفا نکنند، شبکه‌های اجتماعی می‌توانند به راحتی سبک زندگی ناسالمی را در این افراد درونی‌سازی کنند؛ زیرا، فقدان این آموزش‌ها، امکان رویارویی انتقادی با محتوای رسانه‌ای را از بین می‌برد (حسینی و همکاران، ۲۰۲۵)؛ از این رو، رسانه‌های اجتماعی و اینترنت، تنها وارد زندگی روستاییان شده و کارکرد آموزشی‌ای برای روستاییان نداشته است و بیشتر به بستری برای شکل‌دهی به روابط موازی تبدیل شده است.

زنان و مردان روستایی، به رغم جامعه‌پذیر شدن در یک بستر سنتی و پدرسالارانه، به دلیل دسترسی به فناوری‌های نوین، نوعی استقلال و خودمختاری از ارزش‌ها و هنجارهای اجتماعی را احساس می‌کنند، بدون اینکه در ساختاری مدرن زیست کنند. افزون‌بر مردان، فناوری‌های ارتباطی حتی به زنان روستایی که تحت نظارت‌های اجتماعی بیشتری زیست می‌کنند نیز آزادی عمل بیشتری داده است تا روابط موازی داشته باشند و از این طریق، به نوعی سوژگی دست پیدا کنند که در بستر اجتماعی روستا پذیرفته شده نیست:

چند ماه باهم دوست بودیم، بعد مامان و بابای پسره فهمیدن رفتن به داداشم گفتند. داداشم اومد یکی زد تو گوشم و گوشیم رو ازم پس گرفت، ولی نداشت شوهرم بفهمه... بعد فرداشبش که گوشیمو آوردن، داداش اون پسره بهم پیام داده بود که با داداشم رفیق بودی و از این حرفا. بعد شوهرم این پیامو دید و گفت این چیه؟ تو چیکار کردی که پیام داده؟ (مصاحبه‌شونده شماره ۱۱).

۴-۵. آسیب‌های اجتماعی فرساینده زندگی خانوادگی در روستا

رواج برخی آسیب‌ها و مسائل اجتماعی در روستاهای مورد مطالعه نیز روند فرسایشی زندگی خانوادگی روستاییان را تشدید می‌کند. برپایه تجربه و تفسیر مصاحبه‌شوندگان، سه آسیب «اختلافات والد-فرزندی ناشی از شکاف نسلی»، «اعتیاد به مواد مخدر»، و «کودک‌همسری» مهم‌ترین آسیب‌هایی هستند که روند فرسایشی زندگی خانوادگی را در روستاهای مورد مطالعه تشدید می‌کنند. به کودک‌همسری و آسیب‌های ناشی از آن در بخش‌های پیشین اشاره شد.

تغییرات اجتماعی و فرهنگی که در سال‌های اخیر در روستاها رخ داده است، فاصله فکری میان نسل‌ها را در روستاها نیز تشدید کرده است:

«مامانم سی و پنج سالشه. نمی‌تونه اصلاً بفهمه من حسم چیه یا چی می‌خوام. فکر می‌کنه من یه دختر بیست سالم یا سی ساله...» (مصاحبه‌شونده شماره ۲).

به تعبیر جامعه‌شناختی می‌توان گفت، شکاف‌های نسلی مدیریت نشده سبب شکاف عاطفی بین والدین و فرزندان نیز شده است که این امر مانع آن می‌شود که خانواده زیستی، بستری برای تعامل و یادگیری درباره مسائل زناشویی باشد. جوانان روستایی به دلیل اختلاف عقیده با والدینشان در بستری از تساهل و تعاملات دموکراتیک جامعه‌پذیر نمی‌شوند تا ارزش‌های اجتماعی‌ای مانند تساهل را به روابط زناشویی خود نیز تسری دهند.

اعتیاد به مواد مخدر نیز یکی از مهم‌ترین عواملی است که به‌رغم عادی‌انگاری در میدان زندگی روستایی، زمانی که به افراط یا مشکلات دیگر بینجامد، سبب فرسودگی زندگی مشترک و طلاق می‌شود. مصاحبه‌شوندگان به مواردی چون اعتیاد همسرشان به مواد مخدر به‌ویژه تریاک، افزایش مصرف مواد مخدر و تأثیر آن بر خلق و خوی مرد، جدایی به دلیل قاچاق مواد مخدر توسط مرد، شیوع مصرف مواد مخدر در بین مردان روستا، عادی‌انگاری اعتیاد در نظر اهالی روستا، رایج بودن مصرف تریاک به‌ویژه در بین مردان با سن بالا، بروز مشکلات اقتصادی ناشی از اعتیاد مرد، و عدم تمایل جنسی به همسر به دلیل اعتیاد اشاره کرده‌اند.

۴-۶. زیست تاریخی کُژدار و مریز زنان روستا با انحرافات اخلاقی و اجتماعی همسران

دو آسیب اجتماعی اعتیاد و روابط خارج از چارچوب ازدواج مردان روستا، آسیب‌های ریشه‌داری در روستاهای مورد مطالعه هستند که در دوره‌های متمادی وجود داشته و استمرار تاریخی این آسیب‌ها، سبب عادی‌انگاری آن‌ها از سوی زنان روستا شده است. در جامعه روستایی مورد مطالعه، اعتیاد، پدیده‌ای تاریخی و ریشه‌دار است که با زیست اجتماعی زنان و مردان روستا گره خورده است.

همچنین، ذائقه‌های سنتی فرهنگ مردم‌محور حاکم بر روستا بر این مبنا بوده است که مردان می‌توانند خارج از چارچوب خانواده قراردادی‌شان، روابط فرازنشویی داشته باشند؛ زیرا، می‌توانند از همه زنان (اعم از همسر تا زنان دیگر) به‌عنوان کالا بهره ببرند. در چنین نظام فکری بسته‌ای، لغزش‌های اخلاقی مردان، توجیه‌پذیر و فرهنگ مردم‌محوری، بازتولید می‌شود. یکی از مشارکت‌کنندگان می‌گوید:

رسم بده‌بستون وجود داشته و اگر پسری از یه خانواده با یه دختری ازدواج می‌کرده، برادر اون دخترم با یه دختر از خانواده دامادشون ازدواج می‌کرده. این رسم باعث می‌شده، خیلی از ازدواج‌ها تحمیلی باشه و افراد از روی علاقه ازدواج نکنند و خیلیاشون بعد از ازدواجشون می‌رفتند اون کسی که دوست داشتند رو صیغه می‌کردند یا باهاش در ارتباط بودن و این زیاد بوده. همین باعث شده انگار ذهن مردم با این موضوع که یه مرد یا یه زن بعد از ازدواج می‌تونه با یک مرد یا زن دیگه در ارتباط باشه، آشناست. قبیح هست، ولی دور از ذهن نیست. انگار تو حافظه تاریخی وجود داره (مصاحبه‌شونده شماره ۱۷).

۴-۷. چالش‌های تشدیدکننده مشکلات نهاد خانواده در روستا

مشارکت‌کنندگان در مجموع به برخی چالش‌ها که به مشکلات موجود در خانواده‌های روستایی دامن می‌زند و حل آن‌ها می‌تواند تقویت‌کننده نهاد خانواده در روستا باشد، اشاره کرده‌اند. مقوله‌های استخراج‌شده در این حوزه عبارت‌اند از: «کمبود امکانات تفریحی و ورزشی برای زنان روستا»، «فقدان فرهنگ مشاوره به‌ویژه در مردان روستا»، «ضرورت تدارک برنامه‌های آموزشی و خدمات مشاوره خانواده در روستا»، و «لزوم همگامی رویه تشکیل خانواده با تغییرات دنیای مدرن». در زندگی روستایی، مسئله فراغت، تاحدزیادی نادیده گرفته شده است و زنان روستایی، امکانات زیادی برای تفریح و فراغت در زندگی روزمره ندارند.

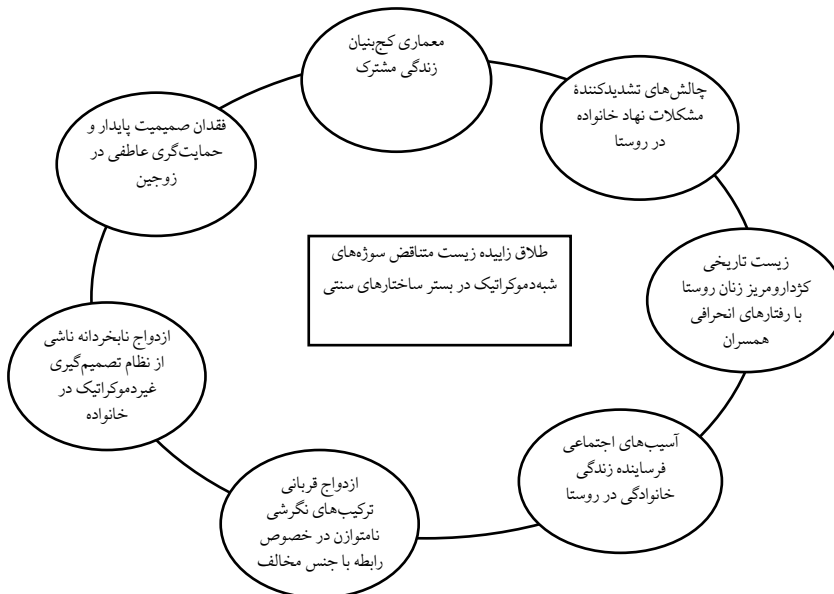
۴-۸. مقوله اصلی: طلاق زاییده زیست متناقض سوژه‌های شبه‌دموکراتیک در بستر

ساختارهای سنتی

همه مقوله‌های اصلی استخراج‌شده، سرانجام، فضای مفهومی مقوله مرکزی «طلاق، زاییده زیست متناقض سوژه‌های شبه‌دموکراتیک در بستر ساختارهای سنتی» را شکل می‌دهند و نشان می‌دهند که رشد پدیده طلاق در روستا، پیامد هم‌نهادی کژریخت مقتضیات عصر مدرن با بافت سنتی روستا است. جامعه ایرانی، همچنان توانسته است در تغییرات فرهنگی

تجربه‌شده در سال‌های اخیر، بازاندیشی و آشفته‌گی فرهنگی حاصل از این تغییرات را مدیریت کند. زنان و مردان روستایی در تکاپوی بازاندیشی در نظام ارزشی سنتی خود در مورد ازدواج و روابط زن و مرد هستند، اما کنشگری در چارچوب ساختارهای سنتی فرهنگ مردم‌محور سبب نادیده گرفتن رکن اصلی خانواده‌مدرن، یعنی عاملیت زنان و در نتیجه، فقدان یک نظام تصمیم‌گیری دموکراتیک در خانواده شده است. در این حالت، تغییرات در حوزه نهاد خانواده، به شکل‌گیری برخی آراستگی‌های ناموزون و رویه‌های کژریخت در همسرگزینی (به‌کارگیری معیارهای هیجانی و زودگذر در انتخاب همسر) و ارتباط با همسر (آزادی در ترک رابطه و تعدد روابط خارج از چارچوب زناشویی) انجامیده و زنان، که بیش‌ازپیش به درک از عاملیت خود رسیده‌اند، در تقابل‌ها و تنش‌هایی که از زیستن در خانواده‌مردسالار و سرشار از فشارهای اقتصادی و آسیب‌های اجتماعی متحمل می‌شوند، به طلاق و جدایی تن می‌دهند. شبکه مضامین اصلی استخراج‌شده از پژوهش حاضر در شکل شماره (۱) مشخص شده است.

شکل شماره (۱). شبکه مضامین کشف‌شده درباره عوامل و زمینه‌های طلاق در خانواده‌های روستایی

بحث و نتیجه‌گیری

به موازات تغییرات فرهنگی در جامعه شهری، جامعه روستایی نیز با چالش‌های جدیدی ای روبه‌رو شده است. هرچند به تعبیر برخی صاحب‌نظران، این تغییرات به این معنا نیست که همچنان، الگوی خانواده در ایران در حال تغییر است، بلکه به این معنا است که خانواده ایرانی براساس این تغییرات، سازمان یافته و شکل جدیدی به خود گرفته است (آزادارمکی، ۱۳۹۵). پژوهش‌های انجام‌شده درباره تحولات نسلی خانواده ایرانی نشان می‌دهد که ساختار قدرت در نسل سوم خانواده، متمایل به الگوی خانواده مدنی شده است (چیت‌ساز، ۱۴۰۲، ۸۹). ردپای این تغییرات در خانواده‌های روستایی نیز به شکل درهم‌آمیختگی نگرش‌ها و رویکردهای سنتی و مدرن به خانواده به چشم می‌خورد.

در پاسخ به پرسش نخست پژوهش مبنی بر اینکه «تجربه زنان روستایی درگیر پدیده طلاق، از ازدواج و زندگی مشترک چگونه است؟»، می‌توان گفت، زنان درگیر پدیده طلاق در روستاهای مورد مطالعه در شرق اصفهان، ازدواج و زندگی مشترک را به شکل نوعی زیست متناقض سوژه‌های شبه‌دموکراتیک در بستر ساختارهای سنتی، فهم و تفسیر می‌کنند؛ به این معنا که تنها سویه‌هایی از روابط دموکراتیک مدرن، مانند آزادی در ترک رابطه و تعدد روابط خارج از چارچوب زناشویی در ساختارهای اجتماعی و نهاد خانواده سنتی و مبتنی بر فرهنگ پدرسالاری وجود دارد. به‌ویژه نسل جدید روستایی، خواهان تحقق عاملیت خود در ساختار اجتماعی پدرسالاری است. رشد ارزش‌های عاطفی دموکراتیک در بستر خانواده سنتی که بر مبنای صمیمیت و تساهل سازمان نیافته است، سبب می‌شود که زوجین در روستاها، نوعی زیست متناقض را تجربه کنند و سرانجام، از طریق زمینه‌مندی کش‌ها در بستری سنتی، سبب بازتولید ساختارهای مستبدانه و مردمحور در جامعه روستایی می‌شود و زمینه را برای طلاق و ازهم‌گسیختگی خانواده فراهم می‌کند. این نابرابری جنسیتی از ابعاد مهم کژریختی ایران مدرن و نبود تناسب‌های بیرونی در روند نوسازی است که در سال‌های اخیر مقاومت زنان در برابر

ابعاد تبعیض آمیز جنسیتی از حرکت «در خود» به حرکت «برای خود» در جریان است (جلایی پور، ۱۳۹۲، ۴۱۷). اقدام زنان روستایی به طلاق به دلیل رفتارهای کنترل کننده همسرانشان، وجهی از شکل گیری پویش های مقاومتی زنان در برابر نابرابری جنسیتی در جامعه روستایی است. یافته های این بخش، همسو با نتایج پژوهش ملتفت و همکاران (۱۳۹۹) است که اذعان می دارند، تغییرات فرهنگی، نقش مهمی در افزایش آمار طلاق در طول یک دهه اخیر داشته است.

در پاسخ به پرسش دوم پژوهش مبنی بر اینکه «زنان روستایی درگیر پدیده طلاق، چه عوامل و زمینه هایی را در فروپاشی زندگی مشترک خود دخیل می دانند؟»، می توان گفت، برپایه گفته ها و تفسیر مشارکت کنندگان، چهارمقوله اصلی «معماری کج بنیان زندگی مشترک»، «فقدان صمیمیت پایدار و حمایتگری عاطفی در زوجین»، «ازدواج نابخردانه ناشی از نظام تصمیم گیری غیردموکراتیک در خانواده»، و «ترکیب های نگرشی نامتوازن درباره رابطه با جنس مخالف» از عوامل اصلی زمینه ساز طلاق در روستا هستند. مقوله های کودک همسری، ازدواج برای فرار از محدودیت های خانه پدری، و اخلال گری ناآگاهانه والدین در زندگی مشترک فرزندان، همگی نشانه تداوم ساختارهای سنتی در جامعه روستایی است که سرانجام، سبب کج نهاد شدن خشت نخست بنای زندگی مشترک در روستاها می شود؛ برای مثال، مصاحبه شوندگان اظهار داشتند که اگر در سن بالاتر و به گونه ای آگاهانه ازدواج می کردند، زندگی موفق تری می داشتند یا به عنوان یک همسر، انتظار داشتند تا در زندگی خانوادگی شان روابط عاطفی گرم تری را تجربه می کردند. این خواسته ها، نیازهای سوژه های مدرن است که در بستر روابط عاطفی دموکراتیک معنا می یابد.

جوانان روستایی تمایل دارند که مانند سوژه های دموکراتیک ازدواج کنند، اما درنهایت، ساختارهای پدرسالارانه در زندگی مشترک بازتولید می شود؛ ازیک سو، در خانواده های زیستی، بسیاری از ازدواج ها والد رهبر بوده و توسط والدین برای فرزندان تجویز می شود و ازسوی دیگر، ازدواج های هنجارشکنانه ای که انجام می شود، بیشتر

خودسرانه و هیجانی هستند، نه حاصل عقلانیت مدرن برای تصمیم‌گیری آزادانه و مستقل. به این ترتیب، تصمیم‌گیری آگاهانه و مبتنی بر گفت‌وگو و همدلی، همچنان در خانواده‌های روستایی وجود ندارد و به همین دلیل، بسیاری از زوجین، زندگی خود را با عاشقی و دلدادگی آغاز، و با فارغی و عدم همدلی ادامه می‌دهند. به این ترتیب، خانواده صمیمیت‌مدار - که مبتنی بر رابطه ناب در خانواده مدرن است - قربانی نگرش سنتی وظیفه‌مداری می‌شود که براساس آن، ایفای وظایف سنتی زن و شوهری، بر حمایتگری عاطفی مقدم است. این یافته‌ها با نتایج پژوهش حاجی شاه‌کرم و همکاران (۱۴۰۰) همسو است که طلاق را دارای ساحت‌های عاطفی-اخلاقی و فرهنگی می‌دانند.

افزون‌براین، ورود رسانه‌ها به زندگی روستاییان و پیوند روستاها با دهکده جهانی، سبب ترویج ارزش‌های فرامادی در روستاها شده و نوعی آزادی را به روستاییان بخشیده است تا مسیرشان برای روابط فرازنشویی مجازی بازتر شود. در چنین فضایی، بسیاری از جوانانی که قربانی کودک‌همسری یا ازدواج‌های اجباری هستند، به دلیل عدم بلوغ عاطفی و جنسی لازم، روابط خانوادگی آشفته و شبه‌دموکراتیک را تجربه می‌کنند. همه موارد یادشده، تأییدگر نتایج پژوهش مسعودی‌نیا و همکاران (۱۳۹۴) و مختاری‌هشی و نوروزی (۱۳۹۸) است که رسانه‌های اجتماعی، افول ارزش‌های خانوادگی، و نارضایتی جنسی و عاطفی را از عوامل مؤثر بر افزایش طلاق دانسته‌اند.

در پاسخ به پرسش سوم پژوهش مبنی بر اینکه «بر پایه تجربه و تفسیر زنان روستایی درگیر پدیده طلاق، نهاد خانواده چه آسیب‌هایی را تجربه می‌کند و با چه چالش‌هایی روبه‌رو است؟»، می‌توان گفت، افزون‌بر آسیب‌های واردشده به خانواده بر اثر ترکیب‌های نگرشی نامتوازن در حوزه ارتباط با جنس مخالف از مله روابط فرازنشویی، آسیب‌های اجتماعی فرساینده در روستاها نیز به فروپاشی خانواده‌ها منجر می‌شود. با این حال، زنان به دلیل رسوخ باورهای فرهنگی سنتی، ترجیح می‌دهند کژدار و مریز با انحرافات اخلاقی مردان سازش و زیست کنند؛ زیرا، در ذهنیت زنان روستایی، روابط خارج از چارچوب ازدواج برای مردان، تا حدودی عادی به‌شمار

می‌آید. این روابط برای گروه‌های سنی جوان‌تر، یکی از علت‌های اصلی طلاق و درعین حال، نشانه خودمختاری است؛ تعبیری که آنان را به سوژه‌های شبه‌دموکراتیکی تبدیل می‌کند که در بستری سنتی زیست می‌کنند.

خانواده متعارف ایرانی — که تا پیش از گسترش مدرنیته در جامعه موردپذیرش بود — ویژگی‌های مشخصی داشت؛ ازجمله: ضروری بودن ازدواج، همسرگزینی مبتنی بر تصمیم والدین، پایین بودن نسبی سن ازدواج، ممنوعیت و ناشایست بودن روابط جنسی خارج از چارچوب ازدواج، اهمیت فرزندآوری، حضور والدین در خانواده، نگرش‌های جنسیتی سنتی مبتنی بر نان‌آوری پدر و خانه‌داری مادر (جنادله و رهنما، ۱۳۹۳، ۲۸۳). تحلیل داده‌ها نشان می‌دهد که سرانجام، ازدواج در جامعه روستایی ایران، نوعی مبادله فرزندان بین خانواده‌ها است که والدین، مناسک آن را برنامه‌ریزی و اجرا می‌کنند، بدون آنکه فرزندان، گاهی میل یا آگاهی‌ای در مورد آن داشته باشند. زندگی مشترک در روستاها باید تجربه و سپس، آموخته شود، نه اینکه ابتدا آموزش داده شده و سپس، تجربه شود. ساختار سنتی و پدرسالارانه روستایی، فرزندان را ابژه‌هایی می‌انگارد که باید آن‌ها را وارد زندگی مشترک کرد، نه اینکه به آن‌ها اجازه داده شود که به خواست و آگاهی خودشان وارد زندگی مشترک شوند. در روستاهای مورد مطالعه، برخی از این ویژگی‌های ساخت پدرسالارانه جامعه، همچنان وجود دارد (مانند ضروری بودن ازدواج، همسرگزینی مبتنی بر تصمیم والدین، و پایین بودن نسبی سن ازدواج)، اما مشکل اصلی نهاد خانواده در روستاها، مدرنیته متناقضی است که روستاییان در حال تجربه کردن آن هستند. به تعبیر گیدنز (۱۳۹۶)، روابط صمیمانه و دموکراتیک، نتیجه نفوذ و رسوخ باورهای مدرن و دموکراتیک در ساختارهای اجتماعی و در ذهنیت کنشگران اجتماعی است. باورهای مدرن در نهاد خانواده، به این معنا است که نه تنها ازدواج امری اجباری نیست که خانواده زیستی به فرد تحمیل می‌کند، بلکه جدایی و طلاق و تنوع در روابط جنسی نیز امر نامعمولی نیست؛ زیرا، هر جدایی نشانه‌ای است برای اینکه فرد، داوطلبانه رابطه‌ای را ترک کرده و وارد رابطه دیگری شده است؛ بنابراین،

زمانی که باورهای دموکراتیک — که اینگلهارت و ولزل (۱۳۸۹) مهم‌ترین آن‌ها را استقلال فرد و آزادی انتخاب می‌دانند — در یک جامعه پذیرفته شده و در فرایند جامعه‌پذیری توسط افراد درونی شود، می‌توان انتظار داشت که پدیده‌ای مانند طلاق، افزایش، یا نگرش‌های تبعیض‌طلبانه جنسیتی کاهش پیدا کند. ازیک‌سو، در روستاهای مورد مطالعه، ساختارهای پدرسالارانه همچنان حاکم است و برپایه نظر مصاحبه‌شوندگان، همچنان عقایدی مانند اینکه زنان باید در سن کم ازدواج کنند، محدود به خانه‌داری باشند، یا پس از ازدواج باید تعاملات اجتماعی خود را محدود کنند، وجود دارد و ازسوی دیگر، ارزش‌های مصرفی که بیشتر در طبقه متوسط و به دلیل صنعتی شدن ساختار جامعه شکل می‌گیرد، در روستاها رایج شده است و حتی خود مصاحبه‌شوندگان بیان کرده‌اند که معیارهای برگزاری مناسک ازدواج با فرهنگ مصرفی شهر اصفهان، مقایسه و براساس آن تعریف می‌شود. یافته‌های یادشده با نتایج پژوهش مختاری‌هشی و نوروزی (۱۳۹۹) مبنی بر تأثیرگذاری افزایش سطح انتظارات مادی و غیرمادی بر افزایش طلاق، همخوانی دارد.

یکی دیگر از مصادیق زیست متناقض سوژه‌های شبه‌دموکراتیک در بستر ساختارهای سنتی، این است که رسانه‌های مدرن در قالب شبکه اجتماعی‌ای مانند اینستاگرام، وارد روستا شده است، اما به جز ایجاد اختلال در نظم هنجاری در نهاد خانواده، نتیجه‌ای نداشته است. براساس گفته مصاحبه‌شوندگان، ساکنان روستاها از رسانه‌های اجتماعی استفاده می‌کنند، اما به کارگیری این رسانه‌ها، نه تنها در افزایش آگاهی جوانان روستا درباره تعریف ازدواج و ارزش‌ها و هنجارهای مدرن زندگی خانوادگی تأثیری نداشته است، بلکه بستری برای برقراری روابط موازی و فرازناشویی شده است که سرانجام، سبب جدایی و فروپاشی خانواده می‌شود.

سرانجام، همان‌گونه که جلایی‌پور (۱۳۹۲) بیان کرده است، سنخ خانواده مدنی با مناسبات دوران مدرن همخوانی بیشتری داشته و بیشتر می‌تواند ما را در مهار بحران‌های مدرن یاری رساند. سرمایه‌گذاری خانواده روی پیوندهای عاطفی، کمک مرد به

پیشرفت و استقلال مالی زن در خانواده، تعهد متقابل زن و شوهر، تشکیل خانواده به شکل آگاهانه به مثابه یک برنامه دائم در حال ساخت، انتخاب همسر یا ازدواج فرزندان بر مبنای رضایت خود آنها، روابط مدنی و مبتنی بر اعتماد و گفت‌وگوی متقابل در خانواده، و رهایی از نقش‌های کلیشه‌ای زنانه و مردانه در منزل، از جمله ویژگی‌های مهم یک خانواده مدنی است (جلایی‌پور، ۱۳۹۲، ۴۵۱). فقدان این سازوکارها در خانواده روستایی، سبب افزایش آمار طلاق شده است.

با تکیه بر نتایج پژوهش، راهکارهای کاهش طلاق و آسیب‌های خانواده در سه سطح خرد (ناظر بر فرهنگ عمومی مردم روستا)، میانی (ناظر بر نهادها و گروه‌های مرجع)، و کلان (ناظر بر سیاست‌های کلان) تنظیم شد:

(الف) سطح خرد (مردم روستا)

- برگزاری مجموعه‌ای از کارگاه‌ها به منظور آموزش و تقویت مهارت همسرمداری و فرزندپروری برای زوجین و والدین؛
- توانمندسازی گروه سنی متوسطه دوم و آموزش مهارت‌های فردی و اجتماعی برای ازدواج به آن‌ها؛

- برگزاری کلاس‌های آموزشی برای آقایان و پسران نوجوان و جوان؛
- برگزاری غرفه مشاوره رایگان؛ با عنوان «حال خوب زندگی در سایه مهر حسینی» در ماه محرم

- برگزاری دوره‌های آموزشی تقویت مشاغل خانگی.

(ب) سطح میانی (نهادها و ساختارها)

- توانمندسازی مسئولان پایگاه‌های بسیج برای برگزاری برنامه‌های فرهنگی گوناگون؛

- فعال کردن ظرفیت فرهنگی مساجد؛

- تقویت و نظارت دقیق بر عملکرد مراکز بازپروری شهرستان هرنند (در صورت امکان، تأسیس مجموعه ترک اعتیاد در روستای گیشی)؛

• برگزاری دوره تربیت مربی خانواده توسط سازمان بهزیستی کل استان اصفهان (شناسایی و آموزش دانش آموختگان بومی منطقه در رشته‌های مشاوره، روانشناسی، و علوم تربیتی و آموزش آن‌ها برای ارائه مشاوره فردی به زوجین و والدین).

ج) سطح کلان

- تقویت اورژانس اجتماعی در مناطق روستایی؛
- مذاکره با معتمدان محل (مانند نماینده مجلس، امام جمعه، و...) به منظور جذب حمایت مالی برای تخصیص مشاور خانواده و مددکار اجتماعی رایگان به خانواده‌های روستا؛
- حل مسائل آب کشاورزی؛
- تقویت بنیان اقتصادی روستا از طریق تقویت تعاونی‌های روستایی، افزایش بهره‌وری کشاورزی و دامداری، و...؛
- قرار دادن خدمات مشاوره و روان‌پزشکی تحت پوشش بیمه سلامت روستاییان.

سیاسگزاری

از همراهی و همکاری اعضای محترم شوراها و مردم خونگرم روستاهای شرق اصفهان سپاسگزارم.

حمایت مالی

این مقاله، برگرفته از طرح پژوهشی با شماره ۴۰۲۰۵۰۳ با عنوان «طراحی برنامه راهبردی جهت کاهش آسیب‌های نهاد خانواده با تأکید بر کاهش میزان طلاق (مورد مطالعه: روستاهای گیشی، قمشان، و قلعه‌بالا)» است که با حمایت مالی معاونت پژوهشی دانشگاه اصفهان و اندیشکده حکمرانی دانشگاه اصفهان، انجام شده است.

تضاد منافع

هیچ‌گونه تضاد منفعی از سوی نویسندگان گزارش نشده است.

- احمدی‌فر، رشید (۱۳۹۹). مدرنیته و تغییرات خانواده روستایی در کردستان؛ مورد مطالعه، جامعه روستایی موکریان. توسعه محلی روستایی - شهری، ۱۲(۱)، ۱۸۷-۲۱۴.
- آزاد ارمکی، تقی (۱۳۹۵). تغییرات، چالش‌ها و آینده خانواده ایرانی. تهران: انتشارات تپا.
- امیری‌نژاد، مریم؛ صادقی، منصوره‌سادات؛ و پناغی، لیلی. (۱۴۰۰). نقش میانجی طرحواره‌های هیجانی در رابطه بین پیوند والدینی و صمیمیت زناشویی. خانواده‌پژوهی، ۱۷(۲)، ۲۴۱-۲۰۹. doi: 10.52547/jfr.17.2.209
- اینگلهارت، رونالد (۱۳۷۳). تحول فرهنگی در جامعه پیشرفته صنعتی (ترجمه مریم وتر). تهران: انتشارات کویر.
- اینگلهارت، رونالد؛ وولزل، کریستین (۱۳۸۹). نوسازی، تغییر فرهنگی و دموکراسی (ترجمه یعقوب احمدی). تهران: انتشارات کویر.
- جعفری بانی، محبوبه؛ رحمانی فیروزجاه، علی؛ فروتن، یعقوب؛ و پهلوان، منوچهر (۱۴۰۰). تغییرات ساختار خانواده از منظر آمارهای ثبتی (مورد مطالعه: خراسان بزرگ). مطالعات فرهنگی اجتماعی خراسان، ۱۵(۴)، ۷-۴۶.
- جلایی‌پور، حمیدرضا (۱۳۹۲). جامعه‌شناسی ایران: جامعه کژمدرن. تهران: نشر علم.
- جنادله، علی؛ و رهنما، مریم (۱۳۹۳). دگرگونی در الگوی متعارف خانواده ایرانی (تحلیل ثانویه داده‌های ملی). خانواده‌پژوهی، ۱۰(۳)، ۲۷۷-۲۹۶.
- چیت‌ساز، محمدجواد (۱۴۰۲). خانواده ایرانی و تحولات فرهنگی-اجتماعی: تحلیل نسلی. مسائل اجتماعی ایران، ۱۴(۱)، ۸۹-۱۱۲.
- حاتمی، عباس؛ و نوربخش، سوسن (۱۳۹۸). بازسازی معنایی بحران آب در شرق اصفهان براساس نظریه زمینه‌ای. جامعه‌شناسی کاربردی، ۳۰(۱)، ۱۲۳-۱۴۲. doi: 10.22108/jas.2018.109357.1299
- حاجی شاه‌کرم، زهرا؛ ساروخانی، باقر؛ و آقاجانی مرسا، حسین (۱۴۰۰). تغییر در نظام معنایی امر طلاق. پژوهش‌نامه زنان، ۱۲(۳۶)، ۱۶۴-۱۳۰. doi: 10.30465/ws.2021.25383.2652
- حجاریان، احمد (۱۴۰۳). تحلیل شاخص‌های مؤثر بر کاهش طلاق در نواحی روستایی دهستان حومه جنوبی در شهرستان اسلام‌آباد غرب. فصلنامه مددکاری اجتماعی، ۱۳(۱)، ۴۷-۵۶.
- دورکیم، امیل (۱۳۹۶). درباره تقسیم کار اجتماعی (ترجمه باقر پرهام). تهران: نشر مرکز.

ذکایی، محمدسعید (۱۳۹۹). هنر پژوهش کیفی (از مسئله‌یابی تا نگارش). تهران: نشر آگاه.

رحیمی، علی؛ رازقی نصرآباد، حجه‌بی‌بی (۱۳۹۹). تحولات و چالش‌های ساختاری و کارکردی نهاد خانواده در ایران: یک مرور نظام‌مند. فصلنامه جمعیت، ۲۶ (۱۰۹ و ۱۱۰)، ۵۵-۹۰.

رسول صادقی (۱۳۹۵). عوامل اقتصادی- اجتماعی مؤثر بر طلاق جوانان در ایران. مطالعات راهبردی ورزش و جوانان، ۳۲، ۱۸۹-۲۰۵.

صادقی فسائی، سهیلا (۱۴۰۲). تحلیل وضعیت خانواده در ایران بر مبنای یافته‌های پیمایش ملی ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان ۱۴۰۲. در: گزارش ملی سالانه رصد وضعیت فرهنگی و اجتماعی کشور ۱۴۰۲ (۱۱-۵۸)، تهران: پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات (دبیرخانه کارگروه رصد فرهنگی کشور).

صادقی فسائی، سهیلا؛ و عرفان‌منش، ایمان (۱۳۹۲). تحلیل جامعه‌شناختی تأثیرات مدرن‌شدن بر خانواده ایرانی و ضرورت تدوین الگوی ایرانی اسلامی. زن در فرهنگ و هنر، ۱۵ (۱)، ۶۱-۸۲.
doi:10.22059/jwica.2013.30353

عباسی شوازی، محمدجلال؛ و عسکری ندوشن، عباس (۱۳۸۴). تغییرات خانواده و کاهش باروری در ایران؛ مطالعه موردی استان یزد. نامه علوم اجتماعی، ۱۱ (۳)، ۳۵-۷۵.

فلاحی گیلان، روح‌الله؛ روشنفکر، پیام؛ و پورکسمایی، مریم (۱۳۹۱). بررسی بین‌نسلی نگرش به طلاق: مطالعه‌ای در استان زنجان. فصلنامه راهبرد اجتماعی و فرهنگی، ۱۱ (۲)، ۱۵۶-۱۳۹.

قاسمی، یارمحمد؛ سپیدنامه، بهروز؛ و پرویزی، فاطمه (۱۴۰۰). تجربه زیسته طلاق (مورد مطالعه: زنان مطلقه شهرستان دره‌شهر-ایلام). فصلنامه مطالعات توسعه اجتماعی- فرهنگی، ۱۰ (۳)، ۴۲-۹.

کاظمی‌پور، شهلا (۱۴۰۱). تحولات خانواده در ایران معاصر با تأکید بر ازدواج و طلاق. فصلنامه علمی پژوهش انحرافات و مسائل اجتماعی، ۲ (۴)، ۱۲۶-۹۵.

کوزر، لوئیس (۱۳۷۸). پندار قدرت: توسعه بررسی‌های نظری. در لوئیس کوزر و برنارد روزنبرگ، نظریه‌های بنیادی جامعه‌شناختی (مترجم: فرهنگ ارشاد؛ ۱۷۷-۱۹۲). تهران: نشر نی.

گیدنز، آنتونی (۱۳۷۸). تجدد و تشخص؛ جامعه و هویت شخصی در عصر جدید (ترجمه ناصر موفقیان). تهران: نشر نی.

گیدنز، آنتونی (۱۳۹۶). ساخت جامعه (ترجمه اکبر احمدی). تهران: نشر علم. (تاریخ اصل اثر ۱۹۸۴)

گیدنز، آنتونی؛ ساتون، فیلیپ دبلیو (۱۳۹۶). جامعه‌شناسی (ترجمه هوشنگ نایی؛ جلد ۲). تهران: نشر نی.

محمدی اصغر، حقیقتیان، منصور، و بهزادفر، حسین (۱۴۰۱). واکاوی خشکی زاینده‌رود و پیامدهای

- اقتصادی- سیاسی آن بر جامعه کشاورزان شرق اصفهان. برنامه‌ریزی منطقه‌ای، ۴۶، ۸۰ تا ۹۲.
- مختاری هشی، علی؛ و نوروزی هشی، مرتضی (۱۳۹۸). عوامل مؤثر بر افزایش گرایش به طلاق؛ مطالعه موردی: مناطق روستایی شهرستان کوثر. دومین همایش ملی آسیب‌های اجتماعی، اردبیل.
- مسعودی‌نیا، زهرا؛ بانکی‌پورفرد، امیرحسین و قلی‌زاده، آذر (۱۳۹۴). مطالعه کیفی تجارب مردان و زنان طلاق گرفته از عوامل فرهنگی زمینه‌ساز طلاق. جامعه‌شناسی کاربردی، ۲۶(۱)، ۳۹-۶۴. doi: 20.1001.1.20085745.1394.26.1.3.7
- مطالعات جامع منطقه شرق اصفهان (۱۴۰۲)، تهیه‌شده توسط شرکت دانش‌بنیان رویش نوین نصیر ایرانیان. نقل شده در وب سایت: <https://rooyeshnovin.org/projects/>
- ملفت، حسین؛ شهر، داود؛ محبی میمنندی، مهیار؛ و هاشمی، فاطمی (۱۳۹۹). بررسی پویایی طلاق در ایران در دوره ۱۳۸۳-۱۳۹۳. خانواده‌پژوهی، ۱۶(۴)، ۵۴۷-۵۶۸. doi: 10.29252/JFR.16.4.547
- نوریس، پیا؛ و اینگلهارت، رونالد (۱۳۹۵). جهانی شدن و تنوع فرهنگی (ترجمه عبدالله فاضلی و ساجده علامه). تهران: انتشارات کویر. (تاریخ اصل اثر ۲۰۰۹)
- نیک‌پور، عامر؛ و حسنعلی‌زاده، میلاد (۱۳۹۹). تحلیل فضایی وضعیت زناشویی در نواحی شهری و روستایی ایران. فصلنامه برنامه‌ریزی منطقه‌ای، ۱۰(۳۷)، ۱۷-۳۲.
- ویسی، رحمان؛ رستگار، یاسر؛ و آقابابایی، احسان (۱۳۹۴). نقش فانتزی در وقوع طلاق؛ مطالعه هفت زوج جوان طلاق گرفته در شهر اصفهان. جامعه‌شناسی کاربردی، ۲۶(۱)، ۸۵-۹۶. doi: 20.1001.1.20085745.1394.26.1.5.9
- Aghajanian, A., & Thompson, V. (2013). Recent divorce trend in Iran. *Journal of Divorce & Remarriage*, 54(2), 112-125. doi: 10.1080/10502556.2012.752687
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77-101. doi: 10.1191/1478088706qp063oa
- Constance, S. (1990). The Changing Family in International Perspectiv. *Monthly Labor Review*, 113(3), 41-58.
- Halubanza, B., Mulenga, J., Mapoma, C.C., & Kaira, G. (2023). Exploring the factors contributing to rising divorce rates in rural and urban Zambia: the influence of phones, education and gender-based violence, *Mulungushi University Multidisciplinary Journal*, 4(1).
- Hortaçsu, N. (2007). Family-versus couple-initiated marriages in Turkey: Similarities and differences over the family life cycle. *Asian Journal of Social Psychology*, 10(2), 103-116. doi: 10.1111/j.1467-839X.2007.00217.x

- Hosseini, S.H., Nosrati, N., & Tomraee, S. (2025). Children, Healthy Lifestyle and Media Literacy. *Journal of Cyberspace Studies*, 9(1), 1-23. doi:10.22059/jcss.2024.387609.1120
- Khodabin, M., Zibaei, F., & Piriyaee, F. (2023). AI Literacy and Digital Readiness in Iranian Media. *Journal of Cyberspace Studies*, 7(2), 299-320. doi: 10.22059/jcss.2025.396155.1166
- Thi, T. T. M. (2016). Prevalence and patterns of divorce in Vietnam: Tradition, modernity, and individualism. *Journal of Literature and Art Studies*, 6(3), 298-316. doi: 10.17265/2159-5836/2016.03.010
- Thi, T. T. M. (2016). Prevalence and patterns of divorce in Vietnam: Tradition, modernity, and individualism. *Journal of Literature and Art Studies*, 6(3), 298-316. doi: 10.17265/2159-5836/2016.03.010
- Toosi, R., & Sajjadi, M. (2025). A Survey Examination of Psychological Support in the Workplace. *Journal of Cyberspace Studies*, 9(2), 1-22. doi: 10.22059/jcss.2025.396165.1167